

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ШЕВЧЕНКО АНАСТАСІЯ ВАСИЛІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., доцент

_____ І.В. Богінська
« _____ » _____ 2021 р.

**НАСЛІДКИ BREXIT ДЛЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Прихненко М.І., старший викладач кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к.політ.н.

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця - 2021

АНОТАЦІЯ

Шевченко А.В. Наслідки BREXIT для зовнішньополітичної традиції Великої Британії. Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, спеціалізація «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено політичні наслідки BREXITу та його вплив на зовнішньополітичну традицію держави. В роботі розглянуто особливості зовнішньополітичної традиції Великої Британії та чинники, що вплинули на її формування, проаналізовано проблематику BREXIT через призму цієї зовнішньополітичної традиції та досліджено вплив виходу держави зі складу ЄС на майбутнє її зовнішньої політики.

Ключові слова: зовнішньополітична традиція, ЄС, Сполучене Королівство, BREXIT, британська ідентичність, євроскептики, єврооптимісти.

63 с., 2 табл., 4 рис., 72 джерел.

ABSTRACT

Shevchenko A.V. Implications of BREXIT for the UK's foreign policy strategy. Specialty 291 International relations, specialization "International relations". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The political consequences of BREXIT and its influence on the foreign policy tradition of the state are studied in the qualification (bachelor's) paper. The paper considers the peculiarities of the British foreign policy tradition and the factors that influenced its formation, analyses the BREXIT issue through the prism of this foreign policy tradition and examines the impact of the country's withdrawal from the EU on the future of its foreign policy.

Key words: foreign policy tradition, the EU, the United Kingdom, BREXIT, Britain identity, Eurosceptics, Euro-optimists

63 pages, 2 tables, 4 figures, 72 items.

ЗМІСТ:

РОЗДІЛ 1. ФАКТОР «ЗАНЕПАДУ» В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ..... 15

- 1.1 Проблема самоідентифікації держави та економічні наслідки Другої світової війни..... 15
- 1.2 Трансформація місця Великої Британії на міжнародній арені після Другої світової війни..... 17
- 1.3 Бачення Черчиллем місця держави у нових умовах: «доктрина трьох сфер впливу» 18
- 1.4 Проблема імперського бачення політичних еліт Великої Британії та роль Співдружності 20

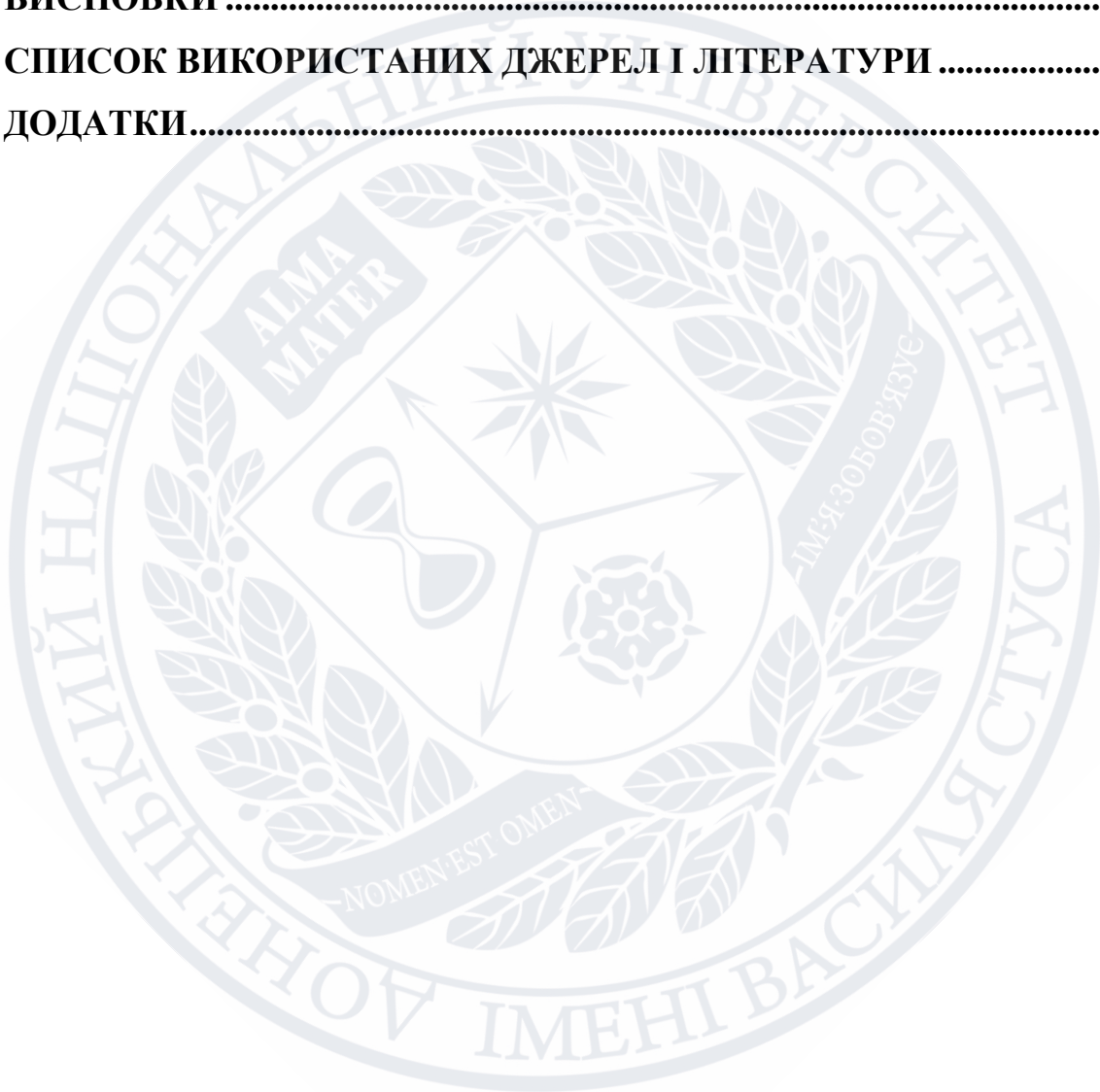
РОЗДІЛ 2. ІМПЕРІАЛІЗМ VS. РЕГІОНАЛІЗМУ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ..... 24

- 2.1 Ключові етапи процесу розробки рішення щодо приєднання Сполученого Королівства до ЄЕС 24
- 2.2 Внутрішні і зовнішні проблеми процесу переговорів між Великою Британією та ЄЕС..... 27
- 2.3 Походження британського євроскептицизму Vs. розвитку британського єврооптимізму 30
- 2.4 Дилема ідентичності як зовнішньополітична традиція Великої Британії. 34

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ BREXIT У ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬО ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ..... 38

- 3.1 Питання BREXIT 2016-2020: історія виникнення, формування політичних блоків та їх позиції 38

3.2 «Особливі відносини» як елемент зовнішньополітичної традиції Великої Британії на сучасному етапі	42
3.3 BREXIT і розвиток англо-європейських відносин	44
3.4 Майбутнє стратегії «Глобальна Британія» у зовнішній політиці Сполученого Королівства в період Пост-Брексіту	46
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП:

Велика Британія ніколи не була популярним членом Європейського союзу, але вихід Сполученого Королівства з європейської організації вважається безпрецедентним випадком, який викликав резонанс в політичних та суспільних колах. Рішення британців рухатись окремо від європейського проєкту стало проявом її «виняткового» характеру, який включав в себе індивідуалізм та прагматизм в політиці, притаманним їм до сьогодні. Як колись сказав В. Черчилль: «Ми пов'язані з Європою. Ми з нею, але ми не Європа. Ми маємо власні мрії та свою важливу роль».

З другої половини ХХ століття інтеграційні процеси стають одним із трендів міжнародного співробітництва. Процес інтеграцій у кожної країни проходив по-різному, але ніколи не проходив легко. Їхнє вивчення має велике значення, особливо, якщо його вивчати не тільки на внутрішньополітичних, дипломатичних і економічних рівнях, але й на рівні внутрішньополітичних дискусій, досліджувати думки та реакції з боку суспільства. Ось тут може слугувати, як приклад, інтеграція Британії до ЄЕС, де питання залишалось достатньо гострим протягом останніх 70-ти років.

Виправною точкою стали наслідки Другої світової війни, які змусили політичних діячів переосмислити статус держави загалом. У планах Британії згодом виникла ідея співпраці з європейськими державами, яка могла гарантувати першість у регіональній системі міжнародних відносин, однак далеко не весь політичний істеблішмент був готовий відмовитись від глобальних амбіцій. З цього моменту британські політичні діячі розділяються на дві групи: перша – єврооптимісти, які бачили майбутнє Сполученого Королівства з Європою, а інша – євроскептики, які боялись втратити зв'язок із Британською Співдружністю та економічну незалежність, якщо розпочнуть співпрацю із ЄЕС.

Ще за довгий час до приєднання в ЄС, європейські держави також визначали британську винятковість Британії, але чи справді існує цей

«винятковий характер» – залишається дискусійним вже більше останнього півстоліття.

Участь держави в Другій світовій війні, в конфліктах «Холодної війни», пошук її позиції на міжнародній арені, питання ідентичності, економічні аспекти, боротьба євроскептицизму та єврооптимізму і зовнішні чинники, зумовлюють загострення «європейського питання» в політичних колах і, зрештою, до проголошення референдуму червня 2016 року, який отримав згодом назву «BREXIT».

І хоча проголошення «виходу із ЄС» мало розірвати ланцюг всіх суперечностей пов'язані з європейським проєктом, що за останні 70 років трансформувались у вигляді зовнішньополітичної традиції держави, та наслідки BREXITу виявились недооціненими, які зумовили виникнення нових труднощів у вигляді пошуку майбутньої взаємодії з Європою. Необхідність даного дослідження провокує аналіз того наскільки відмова від членства зумовила зміну зовнішньополітичного курсу, а отже і впливає на зовнішньополітичну традицію держави.

Актуальність теми дослідження фокусується в наступних моментах: по-перше, перегляд умов членства та його подальша європейська політика поза ЄС визначається сформованим відношенням до європейського проєкту після закінчення Другої світової війни; по-друге, усі вище зазначені процеси та події, які відбувались із 1945 по сьогодні піднімають питання британської ідентичності, а саме проблеми її визначення; по-третє, політичний розкол партій та їх політика впливають на майбутній зовнішньополітичний курс держави, що вимагає детального аналізу їх витоків та причин поділу; по-четверте, враховуючи велику кількість різних думок щодо процесу BREXIT від вкрай позитивних і до категорично негативних, виникає необхідність проведення об'єктивного дослідження геополітичних, економічних, політичних змін, які стосуються як Британії, так і ЄС, адже даний процес впливає на обох гравців; по-четверте, охарактеризувавши усі вище зазначені складові стане можливим

спрогнозувати майбутні відносини з ЄС поза рамками членства, позицію держави на міжнародній арені та її взаємовідносини з іншими важливими для неї акторами.

Мета: проаналізувати трансформацію та особливості європейської політики Великої Британії після закінчення Другої світової війни до сьогоденних подій: політичні наслідки BREXIT та їх вплив на зовнішньополітичну традицію держави.

Завдання дослідження:

- проаналізувати геополітичні, ідеологічні та економічні наслідки Другої світової війни для держави і ключові характеристики позиціонування Великої Британії щодо європейського питання на міжнародній арені;
- розглянути основні етапи еволюції європейської політики Лондона і основні проблеми вступу;
- дослідити історичні витоки британської зовнішньополітичної ідентичності;
- визначити співвідношення «імперіалізму» vs «регіоналізму» в зовнішній політиці Великої Британії.
- проаналізувати боротьбу думок політичної еліти (консерваторів та лейбористів) Великої Британії у контексті «євроскептики» – «єврооптимісти» та в контексті «європейський»-«євроатлантичний» вектор – «транскордонний міст – «особливі відносини» із США;
- розібрати основні ключові моменти референдуму 2016 року та його наслідки для зовнішньої політики держави;
- розглянути концепцію «Глобальна Британія» як спроба повернення колишньої величі держави у сучасній ретроспективі та її ефективність;

Об'єкт дослідження: зовнішня політика Сполученого Королівства.

Предмет дослідження: політичні наслідки BREXIT для зовнішньополітичної традиції Великої Британії.

Методи дослідження: дослідження BREXIT та його політичних наслідків здійснювалось із використанням широкого спектру загальнонаукових та спеціальних політологічних підходів та методів. Використовувались:

- *принцип історичної достовірності*, який полягає в тому, що в роботі використовуються висновки і тези, які будуть формуватись, виходячи із імперичного та фактологічного матеріалів, які розглядають проблему BREXIT з точки зору формування ідеї;
- *проблемно-хронологічний підхід*, який дав можливість простежити за трансформацією Великої Британії та за мінливістю змін політики, починаючи із закінчення Другої світової війни до сьогодні, під впливом різних політичних, економічних та ідеологічних явищ.
- *біхевіористський підхід*, за допомогою якого можна було дослідити як змінювався процес розвитку євроінтеграції країни під впливом реакцій різних політичних партій (угрупованнями) та британським населенням;
- *порівняльний метод*, який дав змогу виділити: основні чинники (фактори), що впливали на реалізацію ідеї вступу країни до ЄЕС та обґрунтували основні позиції Британії щодо даного питання; зміну характеру зовнішньої політики держави у вигляді зовнішньополітичної традиції після Другої світової війни, вступу до ЄЕС, референдуму 2016 р. та сьогодні;
- *метод контент-аналізу*: задля дослідження даного питання використовувались виступи політичних діячів Сполученого Королівства для з'ясування проблеми євроінтеграції у той чи інший період часу; їх бачення держави у сучасній ретроспективі і в майбутньому;
- *статистичний метод* залучався для опрацювання емпіричних даних задля порівняльної характеристики економічного розвитку країни серед інших держав світу; зміну настроїв британського населення та політичного істеблішменту після BREXITу;
- *індуктивно-дедуктивний метод* використовувався: для обґрунтування причин трансформації місця держави на основі наслідків Другої світової війни та основні фактори, які підштовхнули до вступу Британії до ЄЕС;

для дослідження причин зміну поглядів консервативних та лейбористських поглядів щодо Європи на основі різних історичних подій.

Характеристика джерел та літератури: Для виконання вище поставлених задач було здійснено аналіз Договорів ЄС і його законодавчих актів для розуміння процесу та розвитку європейської інтеграції та «особливості» становища Великої Британії в ЄС. Їх вивчення зумовило розуміння причин і можливих наслідків процесу BREXIT.

Перша група джерел: ряд законів та нормативних актів ЄС, за допомогою яких автор зміг проаналізувати процес євроінтеграції держави: Римська домовленість 1957 р. – створення ЄОВС [76], об'єднання європейських держав; Маастрихтський договір 1992 р. – початок діяльності ЄС, завершивши регулювання грошової та політичної системи держав [59]; Лісабонський 2007 р. – демократична легітимність та уніфікація діяльності ЄС, що у свою чергу, впливало на відношення держави стосовно європейського проекту та бачення її ролі в ньому[50];

Друга група джерел: виступи та заяви політичних діячів держави, а також очільників влади в той чи інший період часу: В. Черчилля [81], Е. Хіт [79], М. Тетчер [71], Т. Блер [14], Т. Мей [46], Б. Джонсона [52], що дають змогу проаналізувати за зміною настроїв Британії в залежності від їх особистісних поглядів майбутнього розвитку держави, а також те, що попри приналежність до євроскептичних та єврооптимістичних рухів, британський політичний істеблішмент прагнув досягнути «особливого» положення в ЄС. Також виступи та тексти промов цих діячів дозволяли проаналізувати зміну оцінки майбутніх англо-європейських відносин та їх важливість для зовнішньополітичних цілей держави;

Третя група джерел зосереджена на матеріали британського правління, які зосереджені на питанні виходу держави із ЄС в різні історичні етапи.[35], [7] Окрім, в них прослідковуються процес майбутніх взаємовідносин між сторонами в сфері економіки, та які вони повинні бути після процесу BREXIT.

Європейське питання в британській зовнішній політиці завжди займало важливе значення, а взаємовідносини між Лондоном та Брюсселем завжди знаходились в центрі уваги, посиляючись на високий рівень зацікавленості до цього дослідження з боку аналітиків:

- велике значення має література, в якій зосереджена значна увага на процес трансформації місця держави після закінчення Другої світової війни (фактор «занепаду»), зміну її позиції на міжнародній арені та його сприйняття британським істеблішментом: Громико А. [2], Трухановський В. [17], Шибаєва В. [29], Рааб Д. [51], Хогтон Д. [55];
- значний обсяг літератури зосереджено на вивченні ролі та відношення Британії до європейського проєкту: процес вступу та його подальший розвиток в рамках організації: Валуєв [1], Морозов А. [9], Сагалова А. [15], Хахалкіна Є. [19], Белл П. [37], Белофф М. [38], Кір І. А. [43], Дадов О. [44], Вітней К. [79];
- окрему увагу дослідники приділили вивченню протистоянню «євроскептичної» та «єврооптимістичної» течій, представники яких, трактують власну інтерпретацію, сутність і завдання участі держави в інтеграційних процесах, що як наслідок, гальмують загальний розвиток Британії: Петрович І. [12], Бейн Р. [33], Гранд Ч. [53], Джеймс Е. [58], Тарнавський О. [70];
- особливо необхідно виокремити увагу працям щодо проблеми самовідображення держави як «посередника» у трансатлантичних суперечках і «мостом» між американськими та європейськими стовпами трансатлантичного співтовариства, які розглядають науковці Лундестаг Г. [8], Хіл К. [54].
- п'ята група дослідників проаналізували зміни поглядів британського населення під впливом різних політичних еліт, які очолювали владу в різний період розвитку, і до яких наслідків це привело (Брексіт): Рубинський Ю. [14], Сагалова А. [15];

- значну увагу було зосереджено на дослідженнях щодо формування євроскептичних тенденцій у зовнішній та внутрішній політиці держави та серед британців, проблему яких висвітлюють такі вчені: Байн Р. [33], Тобі Т. [75]. та виникнення та розвитку «єврооптимізму» в умовах посиленого євроскептицизму Лондона по відношенню до ЄС. Дану проблематику розглядали Єлісон Дж. [58], Тарнавський О. [70].
- Окрема група досліджень стосуються формування громадської думки щодо складеної ситуації та розуміння, як внутрішньопартійні сутички зумовлюють розвиток і трансформацію настроїв суспільства: Капітонова Н. [6], Громико А. [2], Морозов А. [9].
- Восьма група проаналізувала зміни, що відбулись після референдуму та провели власні висновки щодо актуальності проблеми дихотомії «євроскептиків» та «єврооптимістів» у сучасних реаліях. Маджор Дж. [60], Малік Н. [46]
- Важливу роль у проведенні дослідження було надано літературою таких вчених, за допомогою яких можна було прослідкувати за наслідками BREXIT: Яковюк І. [31], Хой Г. [42], Шумахер С. [65];
- Остання група дослідників формують бачення того, як чинники, які формували зовнішньополітичну традицію держави протягом останніх 70 років, продовжують залишатись актуальними попри вихід Британії з ЄС, в рамках їх досліджень щодо ролі «європейського питання», бачення англо-американських відносин та реалізації проєкту «Глобальна Британія» на сучасному етапі та в майбутньому: Прохватилов В. [13], Шейн С. [28], Барден Л. [40].

Теоретичне та(або) практичне значення одержаних результатів: фактичний матеріал дослідження поглиблює наукові розробки щодо історії виникнення та розвитку європейського питання серед держав ЄС, є внеском у вивченні розвитку євроскептицизму та їх наслідків у вигляді BREXIT. Даний матеріал може бути використаним у вивченні європейських процесів в євроскептичних державах ЄС

та бути прикладом для інших держав, які можливо ініціюватимуть процес виходу з європейського проєкту. Британський приклад демонструє основні причини посилення євроскептицизму та можливі наслідки, які впливають на її зовнішньополітичний курс після позбавлення членства, її майбутню систему взаємодій з Європою та позицію на міжнародній арені. Кваліфікаційна може бути актуальна на історичних факультетах навчальних закладів. Практична цінність цього дослідження полягає у використанні матеріалу, в якому вперше піднімається питання взаємодії з Європою, тобто з моменту закінчення Другої світової війни і до сьогодні, коли держава уже не є членом ЄС, демонструючи динаміку змін настрою політичного істеблішменту та важливість «європейського питання» у британській політиці.

Апробація результатів дослідження: Основні положення здійсненого дослідження:

1. Шевченко А.В. Питання британської ідентичності на міжнародній арені//Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини/Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції до 100-річчя української революції та закінчення I світової війни, а також 80-річчя з дня народження Василя Стуса, за ред. канд. іст. наук Ю. Т. Темірова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – Вип. 3. – 74 с.
2. Шевченко А.В. «Доктрина трьох сфер впливу» як спроба переосмислення місця Великої Британії в європейській спільноті після закінчення Другої світової війни//Феномен Європи: проблеми державотворення. Збірник матеріалів наукової конференції молодих вчених з міжнародною участю у Львівському національному університеті імені Івана Франка (15-17 листопада 2018 року). / Упорядники: Р. Б. Тарнавський, В. М. Мельник. – Львів: Видання наукового журналу «Аннали юридичної історії», 2018. – 100 с.
3. Шевченко А.В. Європейський вектор зовнішньої політики Великої Британії: особливості становлення та еволюції//Травневі студії: історія,

- політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»; за ред. докт. іст. наук Н. Р. Темірової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. – Вип. 4. – 196 с.
4. Шевченко А.В. Дилема ідентичності як елемент зовнішньополітичної традиції Великої Британії//Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1/ Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 11. Т. 1. 238 с.
 5. Shevchenko A. “Commonwealth of nations in the foreign policy doctrine “three majestic circles” by W. Churchill”//Book of abstracts of 4th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical issues of humanities, technical and natural science”/ Vasyly` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 21 November 2019
 6. Шевченко А.В. Походження та ідеологічні засади британського євроскептицизму//Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини» / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. 264 с.
 7. Шевченко А.В. Євроскептики та єврооптимісти у зовнішній політиці Великої Британії//Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1/ Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 12. Т. 1. 283 с.
 8. Shevchenko A., Prykhnenko M. “BREXIT” as an expression of the dichotomy “Euroscptics – Eurooptimists”// SOCIOBRAINS/ ISSUE 74, OCTOBER 2020 URL:http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/9._Maksym_Prykhnenko_Anastasia_Shevchenko.pdf
 9. Шевченко А.В. BREXIT та майбутнє англо-європейських відносин// Травневі студії: історія, міжнародні відносини, філософія: Збірник

матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія»/ Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 6.

10. Shevchenko A. "Special relations" as an element of the foreign policy tradition of Great Britain // Book of abstracts of 5th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers "Topical issues of humanities, technical and natural science"/ Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 21 March 2021

11. Шевченко А.В. Майбутнє стратегії «Глобальна Британія» у зовнішній політиці Сполученого Королівства в період Пост-Брексіту//Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1/ Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 1. 304 с.

Структура кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі: вступу, трьох розділів, які об'єднують дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних посилань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить ... сторінки, з них основного тексту ... сторінки, список використаних посилань – сторінок.

РОЗДІЛ 1. ФАКТОР «ЗАНЕПАДУ» В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1.1 Проблема самоідентифікації держави та економічні наслідки Другої світової війни

Кінець Другої світової війни для Сполученого Королівства виявився неоднозначним. З одного боку, держава-переможець, яка в складі «Великої трійки» визначає новий світовий порядок, а з іншого серйозно знесилена величезними економічними втратами (понад 25 млрд. фунтів стерлінгів) [62]. До всього цього, президент США Гаррі С. Трумен позбавив Велику Британію ленд-лізу після капітуляції Японії в 1945 році, що в прямому сенсі прив'язало державу до американських інтересів та потреб. У міжнародному плані Сполучене Королівство описали як «банкрут» [50].

Щоб відновити економіку для повноцінного розвитку та функціонування держави необхідно було знайти ресурси. США, оцінивши ситуацію, яка виступала вигідною для них, запропонували власну допомогу, але з умовою, що Сполучене Королівство змушене лібералізувати обмінний курс фунту стерлінгів по відношенню до інших валют і правил зовнішньої торгівлі [7]. Економічний фактор вплинув на позицію держави на міжнародній арені, який не міг відповідати вимогам двох потужних держав – СРСР та США, що в результаті формує біполярну систему міжнародних відносин, залишаючи Британію в складі «держав другого ешелону» [30].

Але не тільки економічна слабкість вплинула на загальний статус держави на міжнародній арені, але й зміна балансу сил. Коли стало зрозуміло, що не тільки європейський континент, але й Сполучене Королівство стало залежними від Західного світу в національному та економічному питаннях, англомовні держави такі як: Канада, Австралія і Нова Зеландія, які мали тісні відносини з Великою Британією, зрештою віддали перевагу саме Америці у вирішенні їх проблем та у встановленні більш потужнішої системи взаємодії. Розпад колоніальної імперії, який затягнувся на десятиліття – став важким процесом

втрата одного із переваг могутності держави і вплинув на її становище в цілому, сильно вдаривши по «глобальним амбіціям».

Економічна залежність від США та втрата колоніальної політики змусили британський істеблішмент по-новому підійти до питання ролі держави у світі. Залежність від Америки, посилення її ролі, спільні історичні аспекти та бачення нового світопорядку закріпили та посилили англо-американські відносини, які пізніше перекваліфікувались в якості «особливих відносин». Зрештою, даний напрям залишиться серед пріоритетних у визначенні векторів зовнішньої політики держави у якості ключової ланки у вирішенні проблеми самоідентифікації Сполученого Королівства.

І хоча формування біполярної системи міжнародних відносин визначило два основних актора на міжнародній арені, лейбористи, які прийшли до влади, не втрачали свого прагнення зберегти лідируючої позиції Британії. Та окрім статусу гегемона, політики розглядали можливість встановлення провідної ролі на європейському континенті, посиляючись на ідею про створення «третьої сили» [18]. Але ідею континентального лідерства підтримували далеко не всі – здебільшого саме англо-американські відносини були пріоритетними, акцентуючи увагу на нездатність Сполученого Королівства самооборонятись [14]. Більш того, війна посилила британський євроскептицизм.. Воєнний конфлікт послабив національну безпеку держави, що призвів до певної політики ізоляціонізму у відношенні до європейського континенту в результаті страху цієї нестабільності [18].

Таким чином, Лондон намагався сфокусуватись на проведенні розбалансованої зовнішньої політики, що, як наслідок, не дозволяло визначитись із стабільним зовнішньополітичним курсом. Біполярний світ, який сформувався, дестабілізація колоніальної політики, втрата статусу наддержави – призвели до переосмислення майбутньої зовнішньополітичної стратегії розвитку Сполученого Королівства.

1.2 Трансформація місця Великої Британії на міжнародній арені після Другої світової війни

Перемога Британії у Другій світовій війні на чолі з двома провідними державами США та СРСР зумовила збереженню її глобальної ролі на міжнародній арені. Але водночас, результати та наслідки цього воєнного конфлікту спровокували нові виклики для всього світового порядку, в особливості для Сполученого Королівства, доказом якого свідчать наступні події. Наприклад, СРСР попри величезні витрати внаслідок воєнних дій зміг посилити свій вплив і активно поширювати соціалізм на сусідні держави, коли Британія поступово втрачала свій провідний статус на міжнародній арені [30].

Експерти та вчені виокремлюють декілька чинників, які можуть пояснити дане явище, яке в подальшому дослідженні закріпиться як «фактор занепаду»:

- витоки даного процесу ще спостерігаються з початку ХХ століття, які активно розвивались у міжвоєнний період і після Другої світової опинились у стані кульмінації;
- роль імперії як головної провідної сили у боротьбі за збереження статусу «великої держави» та головного інструменту для забезпечення власних потреб, поступаючись для цього модернізацією, що вимагала внутрішніх інвестицій;
- відсутність своєчасного вирішення економічних проблем, які в подальшому обмежать проведення зовнішньої політики через бачення категорією глобальної британської світосистеми;
- образ мислення британської політичної еліти, яка протягом тривалого періоду часу звикла мислити категоріями «світової політики» [21].

Всі ці фактори зумовлюють розвиток нового етапу в зовнішній політиці Великої Британії, який тримав назву етап «невизначеності», спровокований тим, що вперше за довгий час держава змушена не просто проаналізувати новий баланс сил, який сформувався після воєнного конфлікту, а переосмислити власну

--

роль та статус в рамках нового світового порядку [54]. Цей етап і є процесом «занепаду» Сполученого Королівства, всередині якого Лондон перекваліфікується із статусу «наддержава» у статус «держави другого ешелону». Цей фактор стає одним із визначальних в контексті розуміння британської ідентичності, що зумовить пошук напрямку розвитку та зовнішньополітичної стратегії [21].

Зрештою, зовнішньополітична стратегія Сполученого Королівства зумовлена двома наступними складовими: наступність та здатність до гнучкості. У першому випадку – це постійна адаптація до умов, які спровоковані тією чи іншою історичною епохою, інструментами якого виступали професіоналізм дипломатичної служби, особлива роль держави у системі міжнародних відносин, важливість національних інтересів та пошук важливих, але не постійних союзників. Наступна складова зумовлена тактичним маневруванням та адаптацією до будь-яких змін в геометрії міжнародних відносин, використовуючи для цього «особливі відносини» з США та, проголошуючи гасло «вдарити сильніше своїх можливостей» [1].

Отже, кінець Другої світової війни став переломним для Великої Британії: перемога у війні не змогла зберегти лідируючої позиції держави в результаті таких чинників як економічні післявоєнні наслідки, проблема самоідентифікації та деколонізації, які ускладнюються та трансформуються під впливом різних політичних угруповань. Сукупність цих умов зумовили формування такого явища як «фактор занепаду держави».

1.3 Бачення Черчиллем місця держави у нових умовах: «доктрина трьох сфер впливу»

«Тріум та трагедія» – в такій «унікальній» ситуації опинилась держава після Другої світової війни, яка була змушена переосмислити свій статус на міжнародній арені в цілому за словами політика та колишнього прем'єра-

міністра Сполученого Королівства Г. Макміллана [13]. Британії довелося не тільки відмовитися від свого зовнішньополітичного курсу, від «британського ізоляціонізму» по відношенню до європейського континенту, але й шукати взаємодію із останньою. Очевидно, що далеко не кожному була зрозуміла ця ситуація, що британці, які жили «імперським минулим» сприймали цей крок як «помилку» з боку політичних діячів. Ці погляди в майбутньому створюватимуть нестабільність проведення європейської політики, внаслідок чого Британія отримала статус «незручного партнера» [39].

1940-1950 рр. попри значні труднощі всередині держави та зміну зовнішнього характеру міжнародних відносин, Велика Британія продовжувала позиціонувати себе в якості могутньої держави. У 1951 р. В. Черчилль, отримавши крісло прем'єр-міністра держави, знову повернувся до питання формування світопорядку.

За період війни і повоєнного десятиліття ідеологом зовнішньої політики держави можна впевнено визнати В. Черчилля. За його думкою, посиляючись на промову 5 березня 1946 р. у Вестмінстерському коледжі американського міста Фултон, США стали найпотужнішою державою світу, а загрозу тиранії і війни варто очікувати від СРСР. Даний виступ ще раз охарактеризував основні лінії взаємодії серед «Великої трійки-переможців» Другої світової війни та майбутнє бачення американського вектору політики [34].

Значною подією для британців стала концепція «трьох сфер впливу», яку політик проголосив в 1948 р., де більш детально описав бачення Британії в рамках тодішньої ієрархії: англосаксонський світ (США займали пріоритетне місце), Британська співдружність та об'єднана Європа [72]. Як зазначалось вище, співпраця з США – це здатність зберегти впливовість держави в рамках нового світопорядку, але варто також виокремити, що Сполучене Королівство також є членом Співдружності націй, постійним членом ООН, ядерною державою, що допомагало впевнено почувати себе на міжнародній арені [71].

Доктрина «трьох сфер впливу» В. Черчилля остаточно підтвердила розкол думок щодо політики Великої Британії до Європи: британці поділились на дві

категорії: «євроскептики» та «єврооптимісти», які намагались відстояти власне бачення. Але також потрібно взяти до уваги, що прихильність до жодного із них не є відображення політичної сили, яку вони представляють. За прихильність участі Британії в ЄЕС виступали: Дж. Браун, Дженкінс – лейбористи та Е. Хіт – консерватор; водночас за супротив виступали: К. Еттли – лейборист, В. Черчилль та Е. Іден – консерватори. Загалом така розбіжність політичних поглядів відігравала негативну роль в процесі розвитку європейської політики держави [19].

Підхід Черчилля до розуміння ролі Сполученого Королівства у світі виявився надзвичайно популярним, незалежно від того, яка політична партія перебувала при владі. І навіть тоді, коли британська економіка опинилась в стані непридатності, британські лідери не могли відкинути ідеї щодо важливої ролі Британії, яка може бути на користь не лише для держави, а й для всього світу.

Таким чином, доктрина «трьох сфер впливу» В. Черчилля стала основою розвитку «особливих відносин» Лондона та Вашингтону і всього англомовного світу, структурувала позицію Лондона відносно європейських ініціатив і водночас остаточно констатувала наявність поділу британського істеблішменту на дві категорії: євроскептики та єврооптимісти, які мали власну позицію щодо подальшого майбутнього країни.

1.4 Проблема імперського бачення політичних еліт Великої Британії та роль Співдружності

Якщо говорити про причини виникнення процесу як «занепад» Великої Британії, то слід виокремити питання сприйняття державою свого місця у системі світоустрою. Вище було зазначено про роль «імперії» в зовнішній політиці Лондона та його важливість в економічному та політичному плані, що керувало свідомістю не тільки британського істеблішменту, але й самих британських громадян. Наприклад, британець У. Гладсон коментував: «Воно –

частина нашої спадщини: народжуючись разом з нами, воно помирає разом із нами; воно – перше, що ми дізнаємось в житті, і що незмінно присутнє у всіх наших роздумах і вчинках. Воно – частина нашої національної суті» [69]. Імперія відіграє ключову роль не тільки для зовнішнього, але й для внутрішнього розвитку держави, змушуючи всіх британців відчувати себе членами великої нації обраних, їх гордістю. Водночас, імперія не сприймалась чимось неймовірним, ставши рутинним, природнім станом речей [16]. І навіть тоді, коли британська імперія припинила своє існування, те мислення категорією глобального, наданий статусом «імперії», керує свідомістю британського істеблішменту в прийнятті будь-якого зовнішньополітичного рішення:

- Е. Бевін (МЗС з 1945-1951 рр.): ідея «третьої сили», спроба зберегти місце-тріумфатора у світовому порядку, незважаючи на формування біполярної системи «СРСР-США» [13];

- Г. Вільсон (прем'єр-міністр з 1964-1970 рр.) у 1964 р. (під час Суецької кризи, який став символом, відділенням надії на глобальну роль від реального стану справ Британії) оголосив: «Ми – світова держава або нічого!» [49];

- М. Тетчер (прем'єр-міністр з 1979-1990 рр.) хоча і більш критичніше відносились до ситуації в державі на відміну від попередників, але також прагнула «відтворити минулу славу» держави. [62];

Перебування в якості держав «великої трійки», яка після Другої світової війни активно брала участь у формуванні нового світоустрою – підтверджує ще провідну та важливу роль держави на міжнародній арені. Цей фактор також заперечував у свідомості британців можливого варіанту становлення більш регіональної держави із регіональними цілями. Підтвердженням цього є запрошення про вступ до ЄОВС (Європейська організація вугілля та сталі), яке тодішній (лейбористський) уряд відхилим, пояснюючи: «Ми не збираємося приєднуватися до групи держав, чотири з яких ми щойно врятували від двох інших» – прем'єр-міністр держави (1945-1951 рр.) – К. Еттли [18], обравши

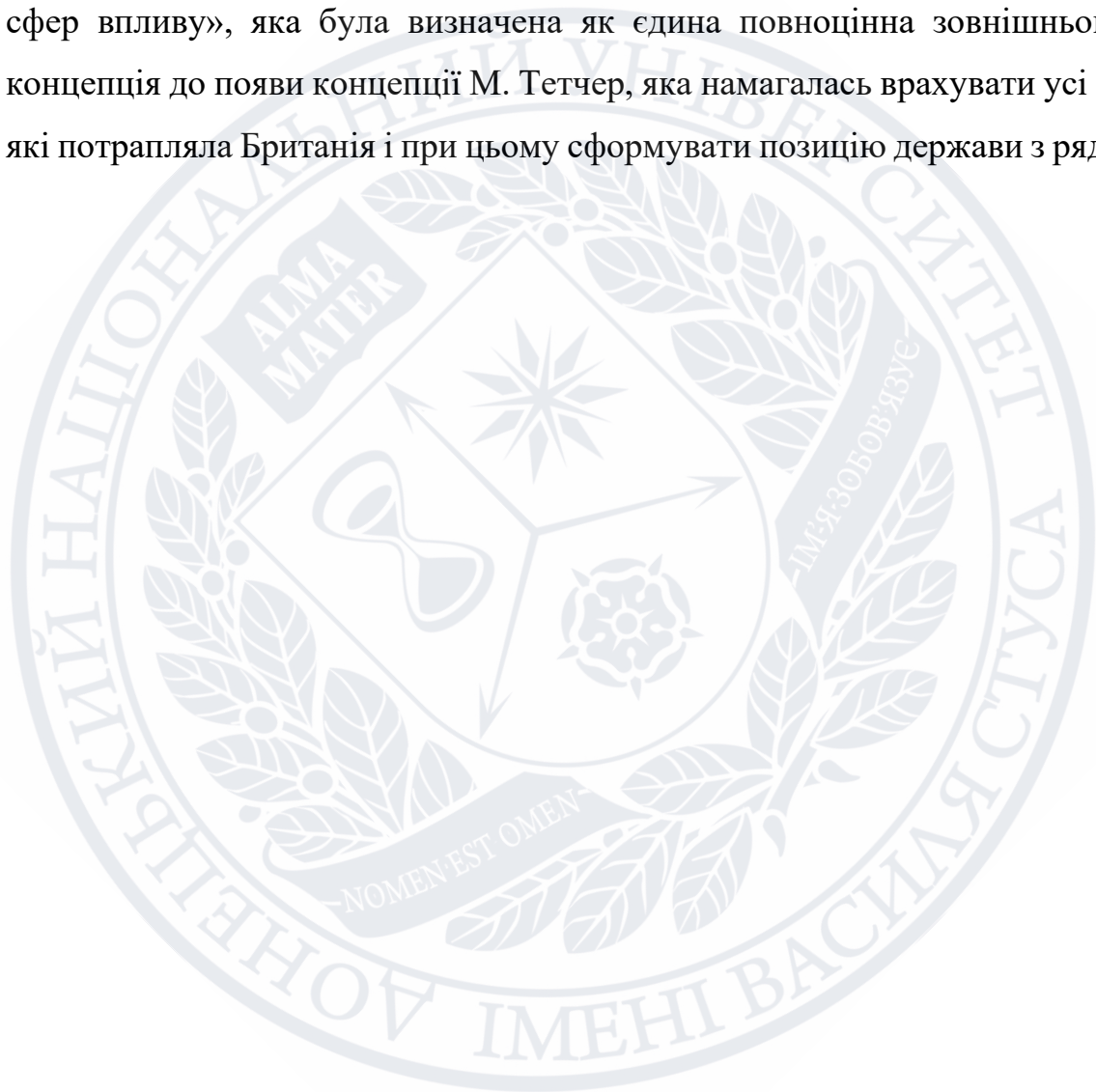
позицію спостерігача і водночас демонструючи, що Велика Британія є переможницею у війні і більш сильнішою державою для цього важливого, але незначного для неї проєкту.

Також не варто забувати про вагому роль Сполученого Королівства у Раді Безпеки ООН як постійного члена, ядерної держави і члена Співдружності нації, організація якої допомогла зберегти під своїм впливом колишніх британських домініонів та колоній. Саме вона формувала провідну роль як невід’ємної у сфері геополітичних, ідеологічних та економічних британських інтересів, особливо після Другої світової війни. І хоча В. Черчилль неодноразово зазначав про зміну геополітичного характеру, та не був здатний прийняти ці зміни стосовно Британії, змушуючи виправдати все ще впливову роль держави на міжнародній арені. Більш того, Співдружність була однією з тих ланок, яка перебувала в центрі уваги Британії у вигляді виходу із складної ситуації та способу посилення впливу [58].

Таким чином, одним із визначальних факторів у зовнішній політиці Великої Британії є відношення британців до власної історії, що впливає на зовнішньополітичну стратегію таким чином, що вони не можуть поводити себе по-іншому, як не мислити категорією «світової» держави.

Отже, кінець Другої світової війни став переломним у розвитку Сполученого Королівства. Наслідки війни сильно позначились на політичній, геополітичній та економічній ситуації держави, перетворивши Британію на «державу другого ешелону». Після цього періоду, сформувався чіткий набір пріоритетів, цінностей та методів, які визначають зовнішню політику держави і не піддаються ревізії протягом тривалого періоду часу, що і характеризується як зовнішньополітична традиція Сполученого Королівства. Такий чинник як відношення британців до власної історії, в особливості її імперське минуле та трансформація в Співдружність, управляє їх свідомістю та змушує бачити Британію у якості «світової держави», яка «впливає» на порядок на міжнародній арені. Зрештою, держава зіткнулась ще з однією проблемою, яка була визначена

як проблема самоідентифікації: британський політичний істеблішмент не був у змозі визначити подальший зовнішньополітичний курс держави, коливаючись між англо-саксонським та європейським вектором політики в якості новоутвореного проєкту ЄОВС. Дана проблема була визначена в результаті наслідків війни, які значно позначилась на позиції держави. Але з приходом до влади консерваторів на чолі В. Черчилля було проголошено доктрину «трьох сфер впливу», яка була визначена як єдина повноцінна зовнішньополітична концепція до появи концепції М. Тетчер, яка намагалась врахувати усі зміни, під які потрапляла Британія і при цьому сформувані позицію держави з ряду питань.

РОЗДІЛ 2. ІМПЕРІАЛІЗМ VS РЕГІОНАЛІЗМУ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

2.1 Ключові етапи процесу розробки рішення щодо приєднання Сполученого Королівства до Співтовариства

З приходом до влади консервативної партії на чолі з В. Черчилль, зовнішньополітичний курс держави зосереджувався на основі доктрини «трьох сфер впливу», яка зосереджена на перевагу «особливим відносинам» над країнами Співдружності та Європи. Особливістю такого розподілу визначається тим, що членство Британії в ЄС не розглядалось британським істеблішментом, адже держави, які вступили в ЄОВС – це ті, хто через значні шкоди, отримані в результаті Другої світової війни, не здатні самостійно себе забезпечувати та оберігати, особливо в рамках зростання «радянської загрози». Правління Британії не відносило своє становище до даної категорії, до того ж, британці завжди вважали себе більш сильнішою та впливовішою державою на відміну від європейських. Дане бачення супроводжує політичний істеблішмент навіть до сьогодні, що формує віру, що Сполучене Королівство зможе відносити свій політичний вплив та впоратись з усіма труднощами без Європи, але водночас, посиливши співпрацю з США.

1950-1960-ті рр. супроводжувались новими викликами для Великої Британії: імперія, яка була важливим джерелом для забезпечення економічного потенціалу держави (особливо у сенсі встановленні торгових зв'язків) – почала втрачати цю властивість через національно-визвольні рухи, які розпочались в більшості колоніальних держав. Новим потрясінням для британців став Суецька криза-провал 1956 р., який прозвали «символом, який відділив надії на глобальну роль держави від реального стану справ Британії» [15]. 2 листопада 1956 р. Лондон не підтримав постанову щодо заборони атаки Єгипту, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН. Лише дві держави – Нова Зеландія та Австралія погодились підтримати Британію, коли водночас Канада відкрито виступила

проти, що у свою чергу поставило під загрозу майбутньої діяльності Співдружності [58]. Неочікувану для британців позицію з даного питання представили США, які навіть з позитивної точки зору розглядали цю ситуацію, що зможе подавити позицію Великої Британії у світі. Засудивши дії держави, вони почали вимагати припинення воєнних дій на території Єгипту, застосовуючи економічну залежність британців від них, що також була достатньо неприємною для Лондона, яка знаходилась на межі девальвації фунту. Критичність ситуації, баланс сил, який був не на їх користь, внутрішні суперечки серед політичного істеблішменту щодо правильності подальших кроків – поставили під загрозу проведення даної операції [12]. Виявившись неієздатною без впливової підтримки з боку Америки, стало остаточно зрозуміло, що Сполучене Королівство навіть не може самостійно провести таку локальну операцію. В результаті, Велика Британія втрачає свій вплив на Середньому та Близькому Сході. Дана подія підтвердила втрату статусу «наддержави» і змусила прийняти факт переходу на позицію регіональної держави серед британців [41]. А головним уроком залишилось те, що Велика Британія прийняла роль «другої скрипки США» [55]. І незважаючи на великі зусилля, які докладені, щоб підтвердити свій колишній статус навіть преса проголосила, що державі бракує рішення щодо питання її ієдентичності. Зрозумівши це, вона буде здатною знайти своє нове місце в новому світовому порядку.

Наприкінці 1950-х – на початку 1950-х рр. держава потроху демонструє позитивну тенденцію у сфері економіки за останні 15 років. Але якщо оцінити становище інших держав, особливо держав європейського континенту, то дані стверджують, що ті держави, які свого часу приєднались до європейського регіонального проєкту – покращили своє післявоєнне становище в два рази на відміну від Британії (табл. 1) [30]. Сполучене Королівство свого часу відхилило пропозицію приєднання до регіонального проєкту на користь англо-американським відносинам. Дисонансом виступає той факт, що коли дане

питання повстало у США: торгівля з Британією чи з ЄЕС (Європейське економічне співтовариство), американці віддали перевагу Європі [55].

Таблиця 1. Темпи економічного росту в 1950-1959 рр., %

Японія	6,1	7,6
Італія	4,7	3,8
Західна Німеччина	4,5	3,6
Франція	3,6	3,3
Нідерланди	3,4	2,9
Швеція	2,8	3,0
Сполучені Штати Америки	2,2	2,2
Сполучене Королівство	1,7	1,6

Джерело: The Times, 1 August, 1961

Внаслідок цього, можна зробити висновок, що Сполучене Королівство попри позитивну тенденцію розвитку було більш слабким на відміну від держав, які об'єднали свої зусилля для відновлення своєї економіки та політики. Експерти проголосили даний період для держави як «англійська хвороба», адже в результаті великого відтоку капіталів через зарубіжну продовольчу експансію відбулось зниження темпу розвитку виробництва [2]. Також до цього відноситься низька собівартість фунту на рівні валют європейських держав. Політична поразка в результаті Суецької кризи та низький економічний розвиток – змусили політичний істеблішмент переосмислити раніше обраний зовнішньополітичний курс. Після процесу переговорів, було прийнято рішення відмовитись від тактики доктрини «трьох сфер впливу», затвердивши на її заміну тактику «зони зосередження». Коротко сказавши – це шлях до євроінтеграції.

27 липня 1961 року кабінет Г. Макміллана прийняв рішення вступити до ЄЕС. В цей час спостерігається відносно посилення єврооптимістів, які заявляли, що своєрідне ігнорування Великою Британією євроінтеграційного процесу – було для нею величезною страшною помилкою і вона вимагає негайного вирішення. Тобто, події наприкінці 1950-х та початку 1960-х рр. спричинили

різку зміну напрямку діяльності держави, яка тепер було спрямована на переговори з Європою.

Наступним головним завданням, яке визначила для себе Британія – стало відновлення контакту із Францією. Прихід до влади Ш. де Голля в червні 1958 року спочатку сприймався як шанс для держави встановити наднаціональний формат взаємодії, чисто для британських інтересів [4]. Фокусуючись на взаємовигідній співпраці в рамках Другої світової війни, Г. Макміллан сподівався викликати у французької сторони необхідні умови для подальшої співпраці. Основним аргументом, який став своєрідним натиском стала теза про те, що відмова взаємодіяти з Британією з боку французької сторони для всіх означатиме те, що її відштовхує вся Європа. Та французького політика не переконали дані твердження. Страх того, як від членства держави може змінитись геополітична ситуація на континенті – вплинула на дане рішення [25].

Таким чином, протягом 1950-1960 рр. в результаті «тиску» внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів Сполученому Королівству довелося змінити власний зовнішньополітичний курс в напрямку європейського вектору.

2.2 Внутрішні і зовнішні проблеми процесу переговорів між Великою Британією та ЄЕС

Попри достатньо категоричне відношення Сполученого Королівства до європейського регіонального проєкту, вбачаючи в ньому більше свою слабкість, аніж перевагу, існувала частина британських політичних діячів, котрі розуміли, що рано чи пізно державі доведеться поставити на порядок денний питання щодо членства в ЄЕС. Більш того, розуміючи те, що саме рішення є достатньо складним та неоднозначним для самої держави, яка практично все своє існування ігнорувала близькість ідейно-політичних цінностей між ними, так і самий процес вступу приніс чимало складнощів. Європа пам'ятає образу на Британію, яка

відмовилась спільно взаємодіяти у формуванні таких організацій як ЄОВС, ЄА (Європейська Армія) [18].

З жовтня 1961 р. разом з трьома провідними європейськими державами розпочався процес переговорів, очільником якого з британської сторони став прихильник євроінтеграції Е. Хіт. Він розумів наявність великих розбіжностей між сторонами, тому вирішив розпочати саме із обговорення цих питань. Та для європейських держав прагнення Сполученого Королівства не лише стати членом ЄЕС, а й притягнути за собою всю Співдружність, намагаючись таким шляхом зберегти систему імперських преференцій і зайняти якомога вигідну для себе позицію, була неприйнятною [56]. Саме це стало причиною вимоги до Лондона припинення взаємодії із ними.

Крім вищезазначених складних процесів на міжнародній арені, з якими зустрілась держава на шляху до членства, існувала низка внутрішніх протирічч. Перш за все, питання стосувалось того, кому прийдеться віддати перевагу: США чи Південній Європі. Р. Кларк (експерт Міністерства фінансів) зауважив, що державі необхідно будь-якими шляхами увійти в європейську організацію, тому що необхідно уникнути того становища, коли Америка побачить більшу вигоду у взаємодії з європейським континентом, ніж з нею, що вплине на рішення змінити коло своїх пріоритетів, залишивши Британію позаду [14]. Дехто уже навіть сумнівався в тому, що Сполучене Королівство колись зможе відновити і тим більше посилити взаємовідносини з США, тому рекомендували продовжувати процес приєднання до ЄЕС [14]. Та далеко не всі були згодні з даною політикою: навіть на шляху євроінтеграції існувало коло тих британських політиків, які вважали, що членство в організації «назавжди поховає здатність Британії впливати на міжнародній арені». Ця суперечка не тільки розділила британців на прихильників (єврооптимісти) та супротивників (євроскептики) євроінтеграції держави, але й спровокувала розбіжності всередині лейбористської та консервативної партій. Але протягом дослідження, автор все-таки встановив, що консервативна партія більше проявляла негативного

відношення до ЄЕС, аніж лейбористи. Консерватори вважали, що держава втратить значну частину свого суверенітету, свою незалежність та стане маріонеткою в руках європейських держав, особливо в питаннях економіки та національної безпеки. Але, попри цей факт, серед консерваторів були і ті політики, які були достатньо впливовими у вирішенні зовнішніх питань держави та які аргументували вступ до ЄЕС як чудовий шанс, який допоможе встановити відносини з впливовими європейськими державами та забезпечити економічний ріст, що в подальшому сформує стабільний розвиток Британії.

Лейбористська партія також не мала однозначного бачення даного питання, але головна відмінність з консерваторами заключалась в тому, що прибічників євроінтеграції тут спостерігалось більше. Супротивники членства також в основному противились процесу приєднання до ЄЕС через прагнення забезпечити суверенітет Британії та збереження її національної ідентичності [16].

Перша невдала спроба вступити до ЄЕС стала величезним та неприємним ударом по репутації Г. Макміллана, особливо після вдалої домовленості в Нассау 1962 року, то політик приймає рішення піти з посади. Та незважаючи на таку невдачу, Британії не залишалось нічого як спробувати подати заявку ще раз у 1967 році. За цей час відбулось декілька змін: владу очолювали лейбористи, а прем'єр-міністром на той момент перебував Г. Вільсон. Але політик не зумів вибудувати єдиної власної думки щодо членства держави в ЄЕС, хоча і обставини, в яких опинилась Велика Британія дещо відрізнялись від тих, в яких перебувала держава під час першої спроби: послабшали відносини із країнами Співдружності. За цей період особливо простежуються особливі зусилля британського прем'єр-міністра відновити відносини з президентом де Голль, але категорична позиція французької сторони залишалась незмінною: друге вето знову заблокувало заявку на вступ до ЄЕС, аргументуючи це тими ж причинами як і першого разу: «Велика Британія зруйнує організацію зсередини» [32].

Прихід до влади у 1970-тих рр. Ж. Помпіда у Франції змінили ситуацію. Попри той факт, що політик був знаним прихильником політики, яку проводив його попередник де Голль, але все-таки у нього існували дещо власні бачення щодо деяких ситуацій. За його правління, Франція приймає важливе рішення як розширення складу ЄЕС і Британія вирішує скористатись цією можливістю, подаючи втретє заявку на вступ [32]. У Британії також відбулись деякі зміни: до влади приходить великий прихильник євроінтеграції Е. Хіт, який попри тих ж проблем, з якими стикались його попередники, зумів не здійснити помилок, які привели до провалу попередніх двох спроб вступу, обравши тактику: «Спочатку вступ, потім – решта» [5].

Провівши успішно переговори в Парижі, держави змогли визначитись з основними умовами, які зосереджувались на тому, що Лондон перебуватиме в безпеці, зможе здійснити економічний прорив та його національні інтереси залишаться недоторканими, що стало важливою перемогою для держави. Та такі умови членства вимагали високу ціну – держава пообіцяла взятись за розвиток відсталих держав [1]. І, попри такий складний процес, з 1 січня 1973 року Сполучене Королівство офіційно стало членом ЄЕС.

Таким чином, в процесі вступу Сполученого Королівства до ЄЕС – держава зіткнулась з декількома труднощами: внутрішніми, пов'язані з неоднозначним баченням держави у майбутньому серед провідних політичних сил та зовнішніми, зумовлені невизначеною позицією європейських держав до Британії, особливо з боку Франції.

2.3 Походження британського євроскептицизму Vs. розвитку британського єврооптимізму

Відносини Великої Британії з Європою – найбільш складний політичний процес, зумовлений наявністю значних розбіжностей щодо даного питання у британській політиці. Вплив євроскептичних настроїв, які зросли за останні

двадцять років серйозно вплинули на майбутнє англо-європейських відносин, що призвели до BREXIT та до тривалого процесу перемовин щодо їх теперішньої форми взаємодії. Але чому так відбувається? Чому британці демонструють свою «виключність» перед Європою?

1. Історичне минуле держави, починаючи з моменту прийняття конституційної монархії, що в результаті поставило її в опозицію до абсолютистських режимів в інших державах. Це стало першим кроком певного виокремлення себе серед «інших». І хоча даний аргумент сьогодні не виступає у якості головної причини, але минулого століття це вплинуло на британське відношення до європейських держав [59].

2. Британське почуття прагматизму та емпіризму: різниця між неписаною конституцією Лондона та континентальною традицією цивільного права: юридичні та теоретичні аспекти між тими, що представила ЄОВС і Британія у 1950-ті – ще раз підтвердили «особливість» держави [8].

3. Географічний фактор: острівне положення Сполученого Королівства також стало особливим у процесі узгодження французького вето на заявку держави на вступ до ЄЕС в січні 1963 р.. Для деяких європейських держав це стало нормою: вони з розумінням віднеслись до цього аспекту держави також акцентуючи до того, що британці є ближчими по своїй природі до Австралії та Нової Зеландії, ніж до європейського проєкту – дана твердження було опубліковано в 1951 році в «Європейська єдність» [47].

4. Питання британської ідентичності, коли стало зрозумілим, що імміграцію необхідно ставити під контроль. Після деколонізації у Лондоні було заборонено формувати національну ідентичність на основі етнічної приналежності чи громадянських особливостей [16]. Дане рішення вплинуло на те, що наразі для Сполученого Королівства важко сформувати ідентичність, адже деколонізація зумовила потребу об'єднуватись під одним прапором проти «іншого», роль якого займе Європа [28].

5. Доктрина В. Черчилля «трьох сфер впливу», яка зазначає про трьох основних акторів – провідних гравців в політиці Сполученого Королівства серед яких останнє місце займає Європа, що свідчить про важливість зв'язку з континентом. Дане твердження зуміли навіть прийняти завзяті євроскептики. Та наявність в цьому списку Америки та держав Співдружності означає, що британське керівництво керувалось не можливостями, які були для неї реальні, а глобальними амбіціями, що продемонструвало прагнення держави грати головну роль на міжнародній арені, а не обмежити свою діяльність в рамках регіонального проєкту [28].

До 50-х рр. протекціоністський європейський проєкт нічим не приваблював державу, яка мислила ще глобально, посиляючись на вище встановлені чинники. Це також своєрідна «відмінність» від мислення континентальної Європи, яка прагнула до врегульованої торгівлі, встановлення митного союзу поки Британія ще мислила у напрямі багатосторонньої та вільної торгівлі. Період 60-70-ті рр. зумовлений складнощами з Співдружністю, послабленню «особливих відносин», економічними труднощами, втрати колишньої впливовості, що підтвердила Суецька криза 1956 р.. Всі ці аспекти вказують на те, що повернути велич Сполученого Королівства на рівні перемоги в Другій світовій війні уже не вдасться. За цей час посилились значні суперечки всередині держави щодо того, який шлях розвитку обрати: і поки євроскептики потерпали від певної поразки проведеної політики, єврооптимісти скористувались цією можливістю.

Говорячи про європейське питання у ретроспективі сприйняття Британією, включаючи сьогоденні події, можна подумати, що держава завжди категорично відносилась до ЄС як другорядного, додаткового важелю для реалізації її зовнішньої політики, але слідуючи проаналізованому матеріалу, можна коротко зазначити, що попри потужні сили супротивників проєкту і досі при владі, так як і представники єврооптимізму, які стверджують, що «вихід з ЄС – величезна помилка Британії, яку вона поки не розуміє» [40].

Чому Велика Британія прийняла рішення вступити до ЄЕС?

Перше, що необхідно виокремити – це новий світовий порядок на міжнародній арені (формування біполярності), зміна балансу сил і кваліфікація із «наддержави» у державу «другого ешелону». Дана трансформація йшла в супереч з політикою колишньої імперії. Та успіх європейського проєкту засвідчував про успішність обраного ним шляху, що підштовхне британський уряд в 1970-х приєднатись до введення монетарного контролю. ЄЕС став надією для Великої Британії вибратись із економічної ями [18].

Наступний компонент – це вплив на становище держави внаслідок таких політичних процесів як: деколонізація, Суецька криза 1956 р. (яка послабила «особливі відносини та продемонструвала втрату провідної позиції, яка була здатна впливати на бачення певної ситуації в очах інших провідних держав світу на її користь»). Такі події змінили тенденцію, в якій тепер Британії довелося адаптуватись до тих умов, які їх призначили, а не бути їх «виробником» [59].

Дані аспекти спровокували потребу зміни зовнішньополітичного курсу на користь європейського проєкту, але далеко не всі британці навіть попри вищезазначені зміни, були готові прийняти такий стан речей. Та процес євроінтеграції було розпочато: три спроби, двічі «вето» від Франції і успішна третя можливість на чолі з Е. Хітом, який розумів складнощі прийняття цього рішення з боку європейських партнерів та британського суспільства: «Ми – частина Європи: географічно, історично, культурно, традиційно та цивілізаційно. І я сказав своїм колегам: вони не повинні боятись. Ми в Британії не збираємось повернутись спиною до материка Європи чи до держав спільноти» [70].

Таким чином, із формуванням британського «євроскептицизму» виступило нове явище як «єврооптимізм». Постійна розбіжність та зміна зовнішньополітичного курсу спровокована британськими політиками, які перебували при владі, на користь чи то Америки, чи то Європи – перетворили їх на два воюючих фронти. І поки одні борються за відновлення втрачених можливостей через ЄЕС (ЄС), інші відстоюють право держави бути частиною

Європи та втілювати свої інтереси в рамках цього проєкту. Тривала боротьба, що продовжується понад 70-ти років, сформувалась у зовнішньополітичну традицію держави. А наслідком цієї боротьби, постійної неоднозначності, в результаті втілених помилок із обох сторін – стає BREXIT.

2.4 «Дилема ідентичності» як зовнішньополітична традиція Великої Британії

Референдум 2016 р. щодо BREXIT продемонстрував неоднозначність щодо майбутнього бачення ролі держави в рамках європейського проєкту та, в результаті цього, відсутність розуміння, яку роль відіграє Сполучене Королівство на міжнародній арені сьогодні, згідно голосування 2016 року, де прихильники та супротивники ЄС розділили свої голоси 48% проти 52% відповідно при явці в 72% [65]. Більш того, даний референдум визначив «лінії розділу, які пролягли між партіями і всередині них, між регіонами та між поколіннями... Шотландія в своєму єврооптимізмі стала прямою протилежністю Англії. Північна Ірландія, хоча не з таким відривом, але також протиставляла себе останній. Різкий контраст полягав в тому, що вбудований космополітично Лондон опинився занурений в «англійське море» євроскептицизму» [66].

Перед вступом до ЄЕС, тобто у 1960-тих роках представники і консервативної, і лейбористська партії займали практично однакову позицію: в обох проявлялись чуть помітні європейські настрої. Але з початку 1970-80-х рр. відбувся різкий перехід лейбористської партії на євроскептичну позицію в той же час, коли консерватори впевнено зайняли проєвропейську позицію; через десятиліття відбувся обмін думками. Із 2010 року що консервативна, що лейбористська партії постійно балансували між про-, і антиєвропейських настроїв.

Але якщо розглянути питання більш детально, то не все настільки просто: протягом усього періоду європейське питання дестабілізувало і ту, і іншу партії:

--

- після розколу британської партії на дві частини в результаті проголошеної доктрини «трьох сфер впливу» В. Черчиллем і неоднозначного вступу держави в 1973 р. до ЄЕС, кермо влади отримали консервативна партія, яка продовжила боротьбу проти євроінтеграції, закріпивши за собою статус «лідера євроскептицизму» [10].

- після вступу до ЄЕС, британці ініціювали у 1975 р. референдум, щоб нарешті завершити із розколом у партіях та мобілізувати громадянську підтримку. Зрештою, 67% підтримали членство. Однак, проведення референдуму не змогло поставити фінальну крапку і «європейське питання» продовжувало розколювати лейбористів та консерваторів [36].

- 1980-ті рр. – до влади приходять євроскептичні консерватори на чолі М. Тетчер. Цей період визначився як один із найскладніших у відносинах Брюссель-Лондон [49]. І хоча політикиня в своїй позиції не вимагала жорсткого виходу із регіонального проєкту, але змусила уважніше відноситись до прийняття будь-яких політичних рішень, які можуть вплинути на позицію держави у світі та на її глобальні можливості. Окрім, М. Тетчер вбачала позитивну можливість для Сполученого Королівства втілювати національні інтереси, яку на той момент підтримував не кожен із консервативної партії. Це викликало певні суперечності між політикинею та іншими консерваторами, що дестабілізувало саму партію зсередини, надавши можливість лейбористам використати шанс повернутись до влади, і усунуло із посади прем'єра-міністра М. Тетчер, що підтвердило нездатність Лондона продовжувати подальшу євроінтеграцію [42].

- кінець 1980 – початок 1990-х рр. – продовження політики «прагматичного євроскептицизму» (Дж. Мейджор): даний період супроводжувався не таким посиленням євроскептицизмом порівняно з Тетчер, політик більш лояльно відносився до союзу із Брюсселем. Та з ратифікацією договору, європейське питання продовжувало розколювати лейбористів та консерваторів: проти виступили 46 депутатів із консерваторів та 66 депутатів із лейбористів [53].

- прихід Т. Блера: цей період супроводжується найбільш дружельбною по відношенню до Європи. Хоча також розділяв спільне бачення перспективності англо-американських відносин, продовживши справу М. Тетчер: «Як свого часу у відносинах М. Тетчер і Р. Рейгана, так у взаєминах Т. Блера та Б. Клінтона відіграє ключову роль близькість ідейно-політичних позицій та позиції з конкретних питань соціально-економічного розвитку» [12]. А спільна участь США та Великої Британії у боротьбі проти тероризму та воєнних дій в Іраку – посилили відносини між державами, водночас, поставивши під великий сумнів її лідерство на європейському континенту, знищивши будь-які шанси на створенню так званого «моста між Америкою та Європою».: «Особливі відносини між США та Великою Британією сильніші, ніж будь-коли» [12]. Але «наріжним каменем» став саміт в Сен-Мало в 1998 р., де Сполучене Королівство обговорювало можливість до вступу до Єврозони. Це питання розділило між собою і лейбористів, і все британське суспільство [38].

- Прихід до влади у 2007 році нового лідера лейбористів та прем'єра-міністра держави принесла деякі зміни до зовнішньої політики Сполученого Королівства. Г. Браун не приніс нових корективів до зовнішньої політики держави, притримуючись в основному тих пріоритетів, які були закладені його попередником Т. Блером: грати роль світового посередника [2]. Більш того, американське партнерство, на думку Г. Брауна, є найпріоритетнішими для зовнішньої політики Сполученого Королівства, особливо через наявність спільних цінностей, які їх об'єднують понад десятиліття. Сама політика Лондона стала більш обережною та прагматичною [16]. Консерватори не розділяли спільних бачення лейбористів стосовно Європи: в 2009 р. консерватори-депутати Європарламенту вийшли із складу Європейської народної партії, оскільки принципово виголошували супротив домінування ідей єврофедералізму.

- 2010-2017 рр. – євроскептичні настрої посилились в обох партіях. На виборах в Європарламент риторика консерваторів зблизилась з поглядами ПНСК (Партія незалежності Сполученого Королівства), а у 2014 р. партія зайняла

перше місце, набравши 26,8% голосів [53]. Прем'єр-міністерка Сполученого Королівства Т. Мей оголосила щодо власного бачення держави в рамках Європейського союзу, де відносини з ЄС необхідно вибудувати з нової сторінки, а державу реалізувати такою, якою її всі хочуть бачити: по-справжньому «глобальною» [41]. ЄС – є важливим, тому держава намагатиметься зберігати із нею тісні відносини, залишившись надійним партнером і вірним союзником: «ми покидаємо Європейський союз, але не покидаємо Європу» [41].

Таким чином, можна констатувати наявність чіткої кризи ідентифікації Великої Британії на міжнародній арені. В першу чергу, ця проблема пов'язана із закладеною «системною похибкою» в зовнішньополітичний курс держави, яку можна окреслити як «дилема ідентичності». Своєрідне «ігнорування», а також постійний пошук паритету векторів замість осмислення і надання чіткої відповіді на питання: «Хто ми є?» та «Чого ми прагнемо?» — призвело до оформлення цієї проблеми в складову зовнішньополітичної традиції останніх 60 років, яка безпосередньо впливає на результативність, якість та імідж політичного курсу Великої Британії сьогодні.

Отже, невпевнено, але зрештою, британський істеблішмент приймає рішення щодо приєднання держави до ЄЕС. Даний період можна окреслити наявністю двох ключових моментів: остаточним формуванням двох протилежних блоків: євроскептики та єврооптимісти, а також дилеми ідентичності. Ці два фактори, у свою чергу, ускладнювали взаємовідносини з Європою, що зрештою визначається її аж третьою спробою вступу, отриманням статусу «незручного партнера», а надалі посиленням євроскептицизму та BREXIT.

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ BREXIT У ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

3.1 Питання BREXIT 2016-2020: формування політичних блоків та їх позиції

«Сполучене Королівство» – це велика держава, яка володіє повноцінною політикою в сфері оборони, зовнішньої політики. Якщо така велика держава покине Євросоюз, це створить вкрай негативне ставлення щодо Європи». – Лоран Фабіус, голова МЗС Франції [9].

На початку 2013 р. – Д. Кемерон запропонував провести референдум щодо членства в 2017 р., якщо отримає перемогу в 2015 р. очолювана ним Консервативна партія [26]; 7 травня 2015 р. – консерватори-євроскептики отримали більшість і сформувавши положення щодо референдуму на розгляд законодавців; 9 червня 2015 р. – більшість в парламенті висловили за проведення голосування, формування терміну «BREXIT»; 18-19 лютого 2016 р. був представлений проєкт документу по реформуванню ЄС, узгоджений Лондоном і Брюсселем: держава не буде зобов'язана в подальшій європейській інтеграції. Після цього єврооптимістично налаштований Д. Кемерон рекомендував британцям голосувати за збереження членства, але євроскептично налаштовані ЗМІ засудили ці домовленості із Європою, зазначаючи, що держава пішла на великі поступки, які не відповідають британським інтересам.

20 лютого було проголошено дату референдуму – 23 червня. З цього моменту розпочали діяти агітаційні кампанії, як «Британія сильніша в Європі» (Britain Stronger in Europe; яку очолює один із найбільш відомих бізнесменів держави – Стюард Роуз) і «Голосуй за вихід» (Vote Leave; ключові фігури – міністр юстиції Майкл Гоув і колишній мер Лондона – консерватор Борис Джонсон) [64].

Ключові аргументи, які наводили політики обох сторін:

Євроскептики «Голосуй за вихід»	Єврооптимісти «Британія сильніша в Європі»
<p>1. Вимагали повернути гроші, які витрачаються на членство в ЄС на потреби охорони здоров'я і освіти.</p> <p>2. Якщо держава залишиться в ЄС, то скоро станеться ріст кількості мігрантів в державі. При цьому євроскептики насторожували виборців приєднанням до складу ЄС – Туреччини.</p> <p>3. Також євроскептики користувались загальновідомими тезами як обмеження суверенітету і тим, що ЄС «поглинає» Британію, і за її рахунок намагається бути у виграшному положенні.</p>	<p>1. Британія витрачає 5,7 млрд. фунтів, щоб бути членом єдиного ринку ЄС, і щорічно отримує 91 млрд. фунтів; 2. Якщо держава покине ЄС, витрати кожної британської сім'ї збільшиться на 4,3 тис. фунтів в рік, так як виростуть ціни на продукти харчування, паливо та електроенергію;</p> <p>3. Збереження членства потягне створення до 2030 р. додаткових 790 тис. робочих місць, в гіршому випадку – 950 тис. людей залишаться без роботи;</p>

Після завершення референдуму 2016 р. багато хто опинився в роздумах, і поки консерватори гучно святкували свою перемогу, а лейбористи шукали підтримки та спробували зрозуміти, що відбулось і що робити тепер – населення оговтувалось та намагалось зрозуміти, який вибір вони зробили і які наслідки за собою він несе. Але на далі на державу чекав новий, непростий шлях, а саме підписання нової угоди із ЄС. І хоча вже референдум був позаду, лейбористи були готові боротись, про що свідчило прагнення провести повторний референдум. Окрім цього, варто зрозуміти, що BREXIT – це абсолютно нове явище не тільки для Британії, але й для всього європейського континенту, тому як будуть розвиватись події можна було лише передбачувати.

Для внутрішньополітичної картини Британії – BREXIT повернувся справжнім катаклізмом. Він уже викликав важку кризу в правлячій

Консервативній партії, змушуючи проводити історичні паралелі з важкими періодами із минулого цієї держави і самої партії. Для політичної сили, яка взяла на себе всю відповідальність за таке важливе рішення може мати важкі наслідки. Та політична система Сполученого Королівства не обмежується лише одними консерваторами – вона двопартійна. І хоча їх більше, так як демонструє історія все управління державою здійснювалось лише цими двома: консерваторами та лейбористами.

Стара та нова політика лейбористів відносно BREXIT поки що найбільш очевидно призвела до того, що в коренях самої партії зараз відчайдушно намагаються подолати відразу два внутрішніх розриви: 1. Між традиційними виборцями округу партії (є лейбористські виборчі округи з найбільшим по державі неприйняттям BREXIT, а із іншого є ті, які його приймають, наприклад, Південний Уельс) [59]; 2. розкол усередині апарату партії через тіньовий кабінет і керівництво лейбористів (в одному таборі лейбористи повинні більш позиціонувати себе як противників BREXIT, водночас в другому наполягають на тому, що лейбористи повинні «поважати референдум», подобається він їм чи ні) [59]. Проблема партії в тому, лейбористи не можуть обрати остаточну позицію і намагаються «зайняти два крісла» [6]. Теперішній «новий курс» лейбористів Британії – це остання спроба якось нормалізувати положення партії.

Консервативна партія, яка отримала перемогу на референдумі – була налаштована рішуче і навіть перед виборами 2017 р. підкреслила – вихід із ЄС обов'язково відбудеться і партія готова втілити BREXIT в життя навіть якщо і не вдасться домовитись про угоду із Брюсселем: «Ми продовжуємо вірити, що відсутність договору краще, ніж заключення поганого (для Великої Британії) договору» [63]. Але водночас, партія виявилась розколотою як і раніше, і цей розкол навіть глибший.

Та через відсутність єдності, що і в лейбористів, що і в консерваторів щодо того як організувати BREXIT – катастрофічно позначалось на рейтингах партії і призвело до провалу на виборах в Європейський парламент в травні 2019 р..

В 2019 році було проведено дослідження, яке визначило основні тенденції, які продовжують формувати британську політику: [57]

1. BREXIT розділяє Велику Британію, але партійність та ідеологія все ще є ключовими факторами. Це все узгоджувалось із ставленням до ЄС, імміграцією та культурою держави, але традиційні розщеплення були за партійною лінією та ліво-правою ідеологічним спектром [57] (рис. 3.1).

2. Євроскептики та єврооптимісти сильно розділені у поглядах щодо ЄС. (рис. 3.2) Позитивне бачення прослідковувалось у тих британців, що ототожнювали себе з лейбористами чи ліберальними демократами і хоча негативний погляд на ЄС був послідовним, масштаби настроїв різко змінювались [54]. Цей розкол був очевидним і сприймався одними позитивно, а іншими – негативно.

3. Занепокоєння щодо імміграції розділяють виборців. (рис. 3.3) 57% британської громадськості заявили, що підтримують більше обмежень на в'їзд до Великої Британії. Ті, що проголосували «за вихід» більше протистояли міграції, ніж прихильники проєкту [68].

4. Погляди на економіку тісно пов'язані з партійною приналежністю. Британська громадськість була грубо розділена щодо своїх поглядів на економіку: 49% заявили, що економічна ситуація у Великій Британії незадовільна, тоді як 50% сказали, що все добре [57] (рис. 3.4).

Багато, хто сумнівався, що BREXIT в тій чи іншій формі відбудеться, але не звертаючи увагу на нестійке керівництво, кардинальних змін в позиції офіційного Лондону не відбулось. Лейбористська партія не змогла створити гідну альтернативу, вона була розгублена та дезорганізована. У 2019 році на зміну Т. Мей прийшов до влади Борис Джонсон, який відразу заявив: «Час Британії вийти» і результат не змусив довго на себе чекати – 20 грудня 2019 р. парламент підтримав умови договору. А 31 січня 2020 р. – Британія перша із європейських держав – покинула офіційно Європейський союз.

Таким чином, друге десятиліття ХХІ століття внесли певні корективи у політику Великої Британії: все більше посилювався євроскептицизм, якого вже не можливо було стримувати з обох сторін, особливо із консервативної партії, очільники якої находились при владі та вирішили цим скористатись, провівши другий та вирішальний для Британії референдум щодо членства. BREXIT не приніс очікуваного «полегшення» для політиків та для населення щодо «європейського питання», породивши ще більше сумнівів у цьому рішенні, а розкол, який сформувався із моменту вступу до ЄЕС й досі зберігся і впливає на настрої та рішення британців у державі.

3.2 «Особливі відносини» як елемент зовнішньополітичної традиції Великої Британії на сучасному етапі

США та Сполучене Королівство пов'язані спільними історичними, культурними, торговельними, демократичними цінностями та інтересами. Внаслідок цього, не є дивним те, що Вашингтон та Лондон розпочали тісно взаємодіяти на міжнародній арені. Та такі події як Суецька криза 1956 р., яку вважають найнижчою точкою взаємовідносин продемонстрували, що «особливі відносини» переживали складні та інколи суперечливі моменти, а 1960-ті та 1970-ті рр. виявились ідеалістично лицемірними з боку США щодо посилення військової участі у В'єтнамі, в той момент, коли Сполучене Королівство потерпало від масштабної деколонізації [55].

Та попри це «особливі відносини» знаходились на «особливому рівні» під час правління М. Тетчер, у вигляді підтримки Т. Блера американців під час воєнної операції в Іраку 2003р., що підтверджують наявність сильного зв'язку між Америкою та Британією.

«Особливі відносини» у 2010-тих під час правління Б. Обама і Д. Кемерона простежується як момент, який міг «розхитати» тісні англо-американські відносини. Незважаючи на те, що обидві сторони прагнули розв'язати усі

проблеми, які стали результатами діяльності їх попередників, але в той же момент, політики бачили шляхи їх подолання по-різному.

Референдум щодо BREXIT та президентські вибори у 2016 р. продемонстрували, що хоча Д. Трамп і Т. Мей розділяли спільне бачення світу, яке зосереджується на захисті робочих місць всередині держав та громадськості від тероризму, політики зіткнулись з протиріччями, зумовлені складним характером американського президента [37]. Але їх відносини не раз порівнювали з Рейганом та Тетчер, вважаючи, що між ними схоже взаєморозуміння та рівень співробітництва. Тому, національні інтереси та спільне бачення світового порядку були більш пріоритетними, що об'єднало та підсилило англо-американські відносини.

Б. Джонсон та Дж. Байден: очікується, що Велика Британія стане одним із перших іноземних напрямків у маршруті обраного президента: «потрібно поховати [їхні] розбіжності щодо BREXIT і порозумітися з Борисом Джонсоном» [27]. Особливим кроком стане повернення до ядерної угоди з Іраком (із якого США вийшли при правлінні Трампа у 2018 р.), приєднавшись до Британії у цьому питанні. Але «особливі відносини» можуть зіткнутись з значними труднощами: США за правління Д. Трампа максимально намагались зміцнити відносини з Сполученим Королівством, але з Дж. Байденом британський прем'єр-міністр Б. Джонсон «починає все з нуля», де демократ може надати пріоритет саме відносинам з Брюсселем та іншим європейським лідерам.

Ситуація залишається неоднозначною: британські експерти зазначили, що сьогодні у світі спостерігається дефіцит «американського лідерства», внаслідок важких наслідків COVID-19; до того ж, і раніше США демонстрували важливість у вирішенні внутрішніх питань перед зовнішніми. Окрім, Б. Джонсону був «ближчим по духу» та баченню зовнішніх питань Д. Трамп; перемога Дж. Байдена може повернути державу на курс свого попередника Б. Обами, тобто на курс на зближення з Європою. У цьому випадку, Британія залишиться поза американськими інтересами [27].

Таким чином, проаналізувавши основні характерні риси розвитку «особливих відносин» між США та Великою Британією необхідно зазначити декілька ключових моментів: по-перше, «особливі відносини» закріпились у результаті спільного бачення світоустрою та в результаті історичних, культурних, торгівельних та демократичних цінностей; по-друге, протягом останніх 70-ти років, «особливі відносини» переживали «взлети та падіння», в залежності від поглядів зовнішньополітичних діячів, які очолювали владу в той чи інший період, по-третє, сьогодні «особливі відносини» переживають «невизначеність» у зв'язку з зміною влади у Сполучених Штатах Америки, де теперішній уряд може поставити європейський вектор політики більш пріоритетним перед англо-саксонським.

3.3 BREXIT і розвиток англо-європейських відносин

Європейський вектор політики відіграє останні 70 років важливу роль у формуванні зовнішньої політики Сполученого Королівства, але в той же час, не найголовнішу, пояснюючи це двома ключовими факторами: почуттям відчуженості Британії від європейського континенту, що викликано історичними, політичними і культурними відмінностями та проблемою самоідентифікації держави на міжнародній арені, що визначається прагненням відігравати глобальну роль, а не обмежити свої можливості в рамках регіонального проєкту.

Сьогодні Британія офіційно не є членом Європейського Союзу, що у свою чергу викликає багато запитань: якими залишаться відносини між сторонами і що можна чекати в майбутньому?

Достатньо існує багато думок щодо цього приводу. Сам британський уряд на чолі Б. Джонсона задоволений результатами BREXIT і тією торгівельною угодою, яку вдалось підписати наприкінці грудня 2020 року. І тепер правління консерваторів займаються реалізацією своєї головної ідеї «Глобальна Британія»

(яка була проголошена ще в 2016 р.), що означає втілення амбіцій, які будуть виходити за межі Європи. Однак, на даний момент, ця концепція не вийшла за рамки чогось більшого, ніж просто лозунг [59].

І хоча Лондон ще й досі впевнений, що вихід із ЄС дозволить максимально активізуватись на міжнародній арені, а саме: приймати більш сміливі рішення, вводити санкції чи боротись швидше із COVID-19, та на порядок денний знову з'явиться «Європейське питання». І хоча Т. Мей прагнула співпрацювати з ЄС у сфері міжнародної політики і безпеки, Б. Джонсон надає перевагу працювати ad hoc (вирішувати задачі в рамках НАТО, в рамках двосторонніх відносин чи в форматі «Великої трійки» з Францією та Німеччиною) [59].

Щодо самих відносин та його формату є дві основні суперечності:

ЄС + Британія: існують ті, хто вважає, що Британія розуміє, що буде розумно вести дружні відносини та встановлювати тісні відносини після «BREXITU»; що врешті-решт Британія повернеться до Європи, адже спільні інтереси та необхідність об'єднання ресурсів буде провокувати партнерство і що скоріше Лондон відмовиться від категоричної позиції до ЄС, ніж від ідеї втілення концепції «Глобальна Британія»[48];

ЄС VS. Британія: та існують ті, хто вважає, що говорити про дружні відносини із ЄС рано: на даний момент спостерігаються суперечки між сторонами щодо прийнятого Б. Джонсоном рішення продовжити дію спрощеного режиму перевірок на кордоні між Пн. Ірландією та Великою Британією, що не було узгоджено із ЄС. Це далеко не перша суперечка між Лондоном та Брюсселем, окрім настрої Ірландії також починають погіршуватись, що може викликати нові незгоди; І хоча Брюссель обіцяв не визнавати вихід Шотландії із складу Сполученого Королівства, та точно неможливо це передбачити [48].

Таким чином, так як інколи простежувались вище зазначені особливості взаємовідносин між сторонами в економічній точці зору, Європа та Британія

будуть намагатись оптимізувати це питання законами та іншими формами взаємодії, а політичний аспект співпраці буде визначатись вирішенням «дилеми ідентичності», який на протязі 70 років гальмує внутрішньо- та зовнішньополітичний процес Сполученого Королівства.

3.4 Майбутнє стратегії «Глобальна Британія» у зовнішній політиці Сполученого Королівства в період Пост-Брексіту

Сам термін «Глобальна Британія» багато хто приписує консервативній партії, але ще в 2005 р. Г. Браун (голова казначейства в кабінеті лейбористської партії Т. Блера) використав дану дефініцію, концентруючи увагу на особливій ролі Британії в рамках ЄС та на європоцентричності політики держави в умовах глобалізаційних процесів [48]. Ті, хто виступає проти політики Лондона в ЄС, або ж іншими словами євроскептики, визначають даний термін, як підкреслення геополітичних та геоекономічних перспектив поза межами діяльності європейського проекту [48].

Звичайно, необхідно враховувати той факт, що Сполучене Королівство керується тими атрибутами, які визначають керівну політичну силу: постійний член ООН, член G7, G20, ядерна держава, керуюча світова економіка. Але питання формується таким чином: Чи є це достатнім для реалізації глобальної ролі на міжнародній арені?

Після виходу Сполученого Королівства із Європейського союзу, держава переживає складний етап серйозних економічних та політичних ускладнень, що змушує Британію сконцентруватись у проведенні зовнішньої політики на допомогу з боку важливого партнера з закінчення Другої світової війни – Співдружності. Та все ж багато хто очікував, що BREXIT принесе піднесення її ролі на міжнародній арені (78% на стан червня 2016 р.) [31]. Але на відміну від них, єврооптимісти (завзяті прихильники євроінтеграції) завжди стверджували, що вихід з ЄС навпаки вплине негативно на імідж держави та на її сприйняття

іншими державами: «Якщо Лондон не буде здійснювати загальноєвропейську політику, він стане менш значним для решти світу» [49].

Велику увагу було зосереджено на майбутньому англо-американських відносин. Вашингтон доволі вдало користувався ситуацією, а саме приналежністю Лондона до європейського континенту та його роллю в рамках європейського проекту, щоб впливати на ситуацію там та просувати свої власні інтереси, не зв'язуючись для цього з іншими впливовими європейськими державами, таких як Франція та Німеччина. Тепер вихід із ЄС несе загрозу ліквідації «трансатлантичного мосту» [11].

Щодо решти світу, то євроскептики окремо заявляли, що Британія стане по-особливому відкрита для всього світу і тепер зможе встановлювати відносини з тими регіонами, з якими вона мала історичні зв'язки: США, CANZUK: Канада, Австралія, Нова Зеландія [43]. Але те, що Вашингтон зацікавлений в тому, щоб Лондон залишився членом ЄС та формував своє лідерство в рамках європейського континенту, максимально приховував, адже в іншому випадку, Британія не буде такою зручною як було раніше. Б. Обама навіть одного разу заявив, що після BREXIT США відправлять Велику Британію в «останню чергу» в питанні торгового договору [29].

«Глобальна Британія» – ідеалізоване представлення про роль та положення Сполученого Королівства на міжнародній арені. З моменту її проголошення, ідеї реалізації цієї стратегії стикаються з такими серйозними проблемами:

1. Автор спостерігає значну відмінність в баченні глобальної ролі держави, посиляючись на різне сприйняття реальних можливостей Британії, їх оцінкою, прагнень та її ролі в очах інших впливових міжнародних гравців; протиріччя щодо методів втілення в реальність стратегії, виникають по лініям «амбіційні цілі – скромні ресурси» та «глобальна Британія – глобальна Англія» [20];
2. Наявність суперечностей щодо тих елементів, які у свою чергу несли більш суб'єктивно-емоційний характер, а не логічний або

економічний: своєрідний ізоляціонізм (питання антиміграційної політики), антиглобалізм і неоліберальна модель вільної торгівлі [3];

3. Боротьба з глобальними викликами, які вимагають діяти і шукати вирішення, а не уникати їх. Це знову вимагає ресурсів, які наразі для Лондона є слабким місцем. Оголошення про глобальні амбіції не прив'язує з собою автоматичного збільшення ресурсної бази; сучасна ситуація не здатна забезпечувати нарощування воєнного бюджету [20].

4. Економіка Сполученого Королівства наразі перебуває в стані 2013 року, внаслідок складної боротьби з пандемією коронавірусу. ВВП держави знизився в 2020 р. до 9,9%, який визначається найгіршим показником серед інших держав «Великої Сімки» [46];

5. Амбіції та дії Британії йдуть різними шляхами: навіть якщо Британія повернеться на схід від Суєцу в бік Індостанського регіону, це не допоможе компенсувати провал в торгівлі з ЄС через велику відстань. Географія має значення [56];

Зрештою, 16 березня 2021 прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон представив в парламенті нову концепцію зовнішньої та воєнної політики «Глобальна Британія в епоху суперництва». Та зазначена концепція, яка визначає основні позиції держави, не може виключати ускладнення внаслідок наступних моментів. Для Великої Британії виникає новий виклик, який пов'язаний з тим, що вона втрачає вплив на європейському континенті, виступаючи третьою стороною в усіх європейських процесах, які їй були доступні раніше. До цього також додається, як було вище зазначено, поступове зникнення такої важливої ланки як «роль трансатлантичного мосту», що навіть більше визначиться на політиці держави, ніж перший елемент. Та Лондон, який здебільшого звик до «м'якої сили» заговорив про використання жорсткої сили у здійсненні зовнішньої політики [45]. Значної трансформації у відносинах США не спостерігається. Лондон і надалі буде підтримувати свого партнера практично в усьому, будучи американським філіалом у світі. І все ж, Британія усвідомила необхідність прояву гнучкості в міжнародних відносинах з Європейським

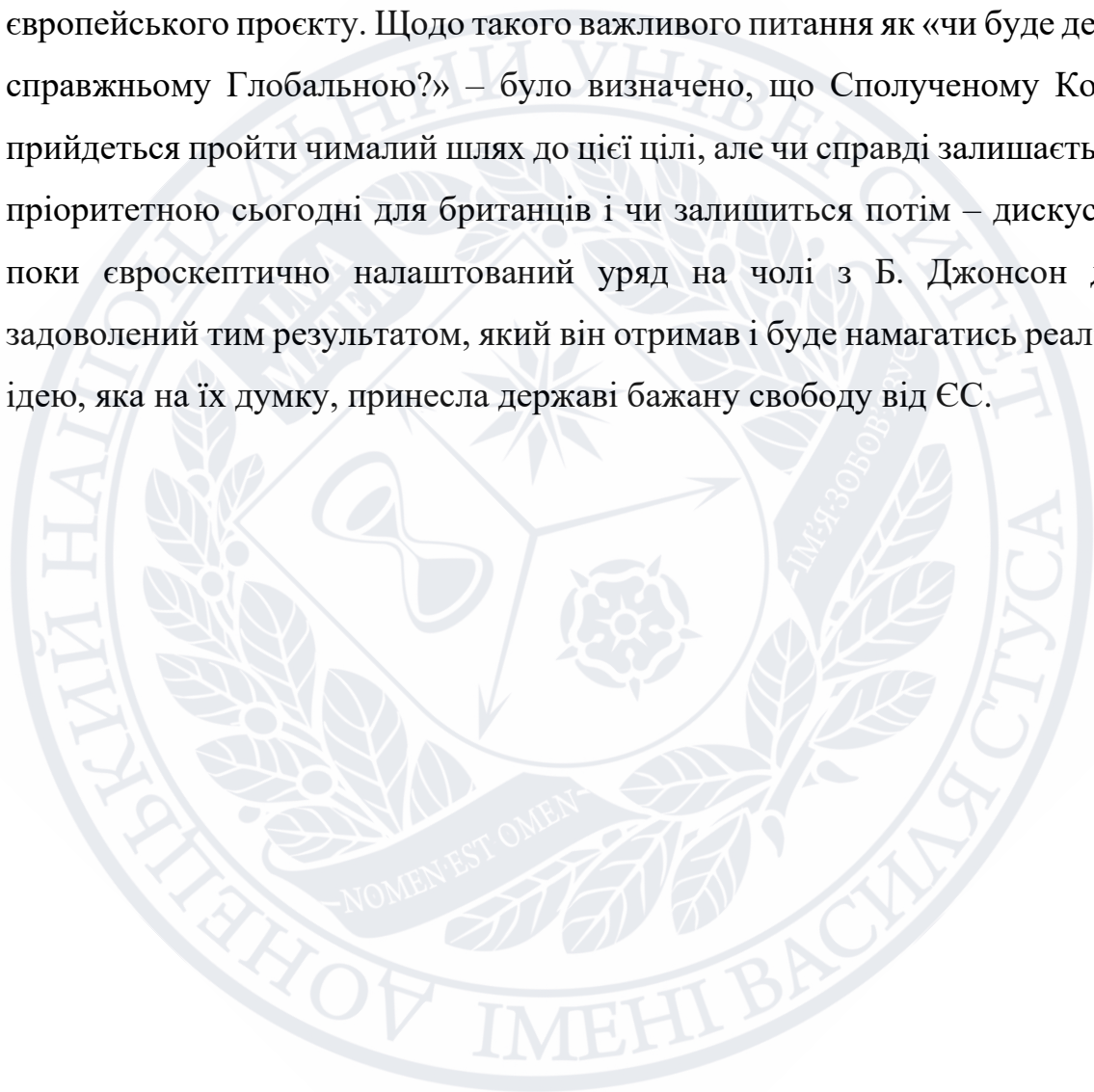
союзом, усвідомлюючи вартість досягнення власних цілей. Американський новий підхід Дж. Байдена по відношенню до Європи, на відміну від свого попередника, підштовхуватиме Британію до більшого співробітництва [45].

В таких умовах нової ідеологічної конфронтації Сполучене Королівство шукає для себе особливу міжнародну роль: «Глобальна Британія – не тільки держава, яка покинула ЄС і розширила свої зв'язки на принципах вільної торгівлі, а й відповідальний лідер – «сили добра» [24]. Окрім, виникає необхідність зосередитись на взаємодії з традиційними, об'єднаними історією, союзниками в швидкоплинній міжнародній кризі.

Отже, загалом стратегія «Глобальна Британія в епоху конкуренції» ніби повертає державу в епоху після Другої світової війни, де вороги Лондона та Заходу уже визначені, як і свого часу В. Черчилль під час Фултонської промови 1946 р. делегував «Холодну війну». Чи зможе це допомогти стати державі «по-справжньому Глобальною?» - насправді викликає чимало сумнівів, тому що проєкт «Глобальна Британія» хоч з одного боку дозволяє вирішити її проблеми навіть на Заході, та її образ є досить неоднозначним. Сьогодні дехто навіть сприймає політику Б. Джонсона та його образ як «фізичний та емоційний клон Д. Трампа». Окрім варто зазначити, що для реалізації держави у якості «глобальної», їй необхідно витратити значні ресурси і усіма шляхами закріпити власну роль, що виступає великим викликом, але насправді не все так буде погано, якщо держава зможе зайняти сприятливу та стійку позицію між Вашингтоном та Брюсселем, що надає шанс вести таку гнучку гру.

Таким чином, наявність усіх раніше згаданих «системних похибок» в зовнішній політиці Сполученого Королівства: дилема ідентичності, боротьба євроскептиків та єврооптимістів, невизначеність щодо європейського проєкту, прагнення реалізувати свої глобальні амбіції, до того ж, труднощі всередині європейського проєкту (економічні кризи, міграційні питання і т.д.) – посилили внутрішній британський євроскептицизм, що призвів до проголошення референдуму 2016 і до самого виходу держави з ЄС. Та після 5 років після цієї події можна констатувати, що «європейське питання» не зникає і не зникне із

порядку денного Великої Британії хоча євроскептики наголошували на можливість остаточного розриву відносин з європейським континентом, якщо знову підніметься питання її суверенітету. Окрім, було досліджено, що американський вектор політики, який завжди залишався пріоритетним для держави, так і буде основним для Британії, хоча держава може зіткнутись з певними труднощами, наприклад прихильності американського президента до європейського проєкту. Щодо такого важливого питання як «чи буде держава по-справжньому Глобальною?» – було визначено, що Сполученому Королівству прийдеться пройти чималий шлях до цієї цілі, але чи справді залишається ця ціль пріоритетною сьогодні для британців і чи залишиться потім – дискусійно. Але поки євроскептично налаштований уряд на чолі з Б. Джонсон достатньо задоволений тим результатом, який він отримав і буде намагатись реалізувати ту ідею, яка на їх думку, принесла державі бажану свободу від ЄС.

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні було проведено аналіз політичних наслідків BREXIT та їх вплив на зовнішньополітичну традицію, починаючи з моменту виникнення питання євроінтеграції та в сучасній ретроспективі.

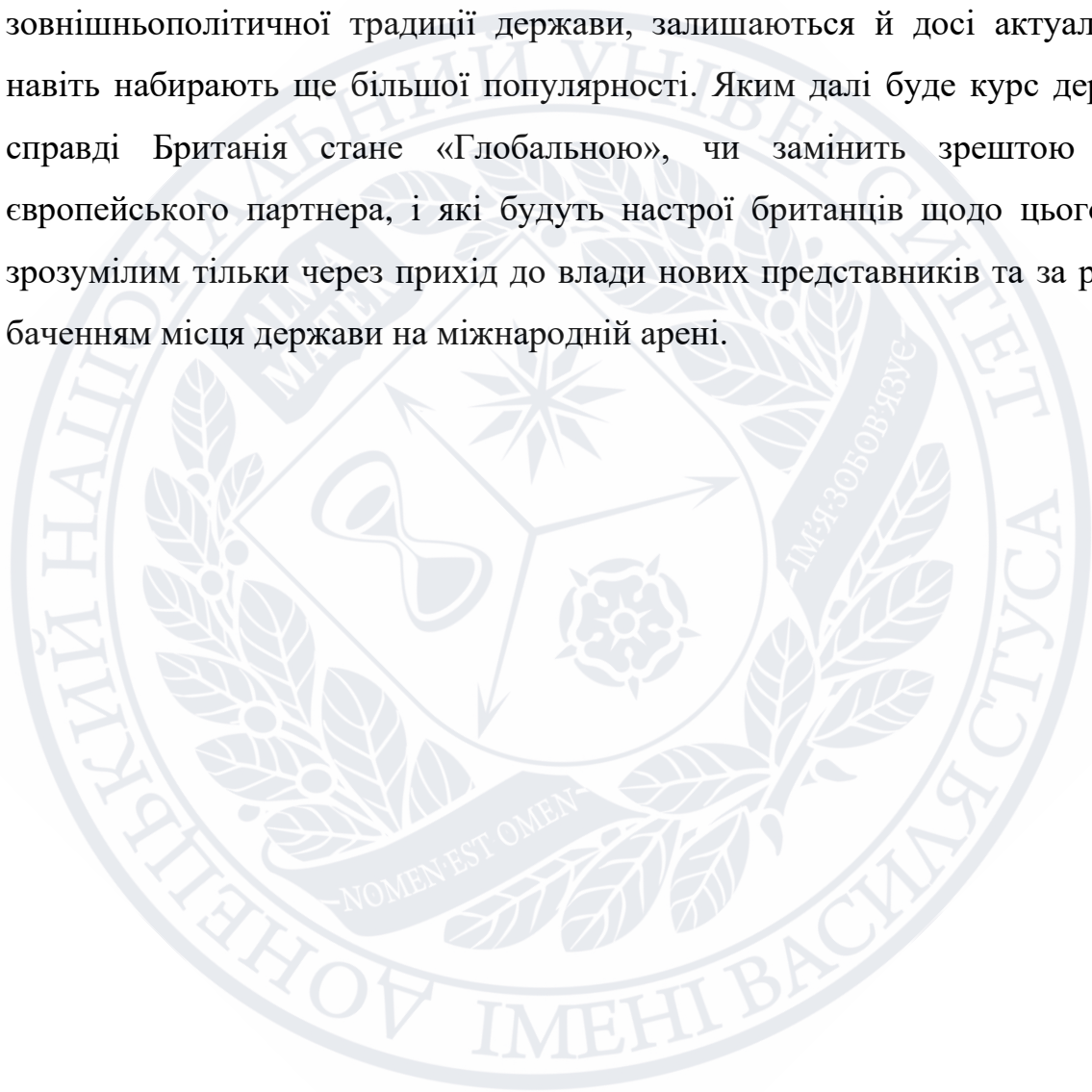
Рішення Сполученого Королівства залишити ЄС викликало величезний ажіотаж та відсутність бачення подальшого зовнішньополітичного курсу не тільки у самої держави, а й усього світу, попри той факт, що британські євроскептики визначили шлях розвитку держави на користь «глобальної Британії». Та єдиної думки як серед політичного істеблішменту, так і серед експертів щодо майбутнього держави залишається досить суперечливим: поки одні оцінюють дане рішення як «нова сторінка для Великої Британії», інші рахують економічні та політичні програші для держави.

Протягом процесу розвитку «європейського питання», Сполучене Королівство зіштовхувалось з величезними викликами та складнощами: результати Другої світової війни, які надихнули Лондон надалі орієнтувати свою політику на міжнародний рівень попри політичні, геополітичні та економічні наслідки держави; неоднозначне відношення до новоутвореного європейського проєкту, надання оцінки його ефективності та бачення Британії в його рамках; попри спробу В. Черчилля у формі «доктрини трьох сфер впливу», яка вперше після війни визначила зовнішньополітичний курс держави, послаблення Британії неможливо було уникнути, внаслідок чого формуються про-європейські сили; питання британської ідентичності, яке значно активізувалось в рамках вище зазначених елементів, що стосувалось того моменту, що британці не могли остаточно визначитись з тим «чи справді вони є європейцями?», «наскільки Британія є «винятковою» від європейських держав?», що змушувало «блукати» серед різних кіл самоідентифікації та створило нові труднощі у реалізації зовнішньої політики; розбіжність між партіями та їх баченням курсу держави: виникнення євроскетичних та єврооптимістичних сил ускладнювали проведення британської політики, змушуючи постійно змінювати вектор політики то на бік Європи, то Америки та Співдружності, в залежності від перебування при владі

тієї чи іншої сили; питання ускладнилось наявністю протилежних поглядів щодо європейського питання всередині як консервативної, так і лейбористської партій, що також час від часу «штурмувало» напрямок розвитку держави. Усі ці фактори сформувались в результаті виникнення та розвитку європейського питання та у свою чергу завжди прослідковувались як дестабілізатори зовнішньої політики держави протягом останніх 70 років, що дозволяє визначити їх як елементи зовнішньополітичної традиції Сполученого Королівства.

Чи є ці елементи актуальними сьогодні після наслідків BREXITу? Автор вказує, що попри перемогу євроскептичних сил, єврооптимістичний рух такий же потужний як і раніше, а місцями навіть демонструє свою перевагу. Такий феномен як «британська ідентичність» також є достатньо гнучким сьогодні: говорячи про англо-європейські відносини, було зазначено, що для Лондона «європейське питання» завжди буде виступати на порядку денному і, що достатньо тривала взаємодія залишила значний слід у розробці зовнішньополітичних стратегій ще в рамках ЄС, залишаючи свою актуальність до сьогодні, але чи буде достатньо потужною їх система взаємодій є саме результат вирішення питання цієї «ідентичності». «Особливі відносини» з США, враховуючи про-європейського президента, також будуть підштовхувати до ближчої взаємодії з Європою, що знову буде британський уряд, особливо євроскептиків, змушувати коливатись між «імперіалізмом» та «регіоналізмом». І навіть попри той факт, що євроскептичний уряд на чолі з Б. Джонсоном сьогодні намагається реалізувати ідею «Глобальної Британії», про яку говорять вже декілька десятиліть, поки цей проєкт не представляє щось більшого, ніж лозунг. Окрім цього, якщо прийде до влади лейбористський уряд, який на даний момент демонструє більш єврооптимістичну позицію – це може вплинути на зміну зовнішньополітичного курсу, більш того, якщо британське суспільство буде надалі демонструвати свою динаміку на користь взаємодії з Європою, віддавши їй перевагу над глобальним ідеям євроскептиків. Тому знову може виникнути боротьба держави за її роль та місце на міжнародній арені.

Таким чином, попри той факт, що Сполучене Королівство вже не є членом Європейського Союзу, що всі ці ідеї, які стосувались бажань бути «по-справжньому глобальною державою» тепер є, на думку євроскептиків, реальними – наслідки BREXIT принесли достатньо не такі бажання для них результати, адже протягом дослідження автором було підкреслено, що ті елементи, які формували зовнішню політику держави у вигляді зовнішньополітичної традиції держави, залишаються й досі актуальними та навіть набирають ще більшої популярності. Яким далі буде курс держави, чи справді Британія стане «Глобальною», чи замінить зрештою Америка європейського партнера, і які будуть настрої британців щодо цього – стане зрозумілим тільки через прихід до влади нових представників та за рахунок їх баченням місця держави на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Валуев А.В. Великобритания на пути в единую Европу: от Черчилля до Блэра / А.В. Валуев // Известия Российского государственного института им. А.И. Герцена. – 2009. – № 117.
2. Громыко А. А. Внешняя политика Великобритании: от империи к “осевой державе” / А. А. Громыко // Космополис. 2005. - № 1 (11). - С. 56 - 67.
3. Годованюк Кира «Глобальная Британия» как следствие дискуссий об идентичности// Современная Европа, 2020, № 6, с. 181–190 URL: file:///C:/Users/User/Downloads/globalnaya-britaniya-kak-sledstvie-istoricheskikh-diskussiy-ob-identichnosti%20(2).pdf (дата обращения 02.11.2020)
4. Де Голль Ш. Мемуары надежд. Обновление. 1958-1962 гг. Европа // Новая и новейшая история. 1994. №4-5. С. 318
5. Капитонова Н.К. Эдвард Хит – премьер-министр «неудачник» // Новая и новейшая история. 2015. № 4. - Перегудов С.П. Тони Блэр. М., 1999
6. Кухмиров П. Brexit. Проклятие лейбористов. «Посольский приказ». 24 августа 2019 http://zavtra.ru/blogs/brexit_proklyatie_lejboristov
7. Лундестад Г. Восток, Запад, Север, Юг. Основные направления международной политики. 1945 – 1996. М., 2002. С. 204-205.
8. Морозов А. М. Факторы формирования политики Великобритании в отношении ЕС: дис. ... канд. полит. Наук: 23.00.04. М., 2008. 185 с.
9. Олланд: Франция против выхода Великобритании из ЕС, но выбор за британским народом// ТАСС/ 28 МАЯ 2015 <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2003188>
10. Петрович И.В. Эволюция британского евроскептицизма: от М. Тэтчер до Т. Мэй.// Белорусский государственный университет, г. Минск. – 2019. – с. 611-614

11. Прохвятилов В. Глобальная Британия? URL: <https://www.fondsk.ru/news/2021/03/21/globalnaya-britania-53194.html> (дата обращения 21.03.2021)
12. Рубинський Ю. Т. Ліонель Жоспен. Прегудов С. П. Тоні Блер. Орлов Б. С. Гехард Шрьодер. Політичні портрети. – К.: Основні цінності, 2004. – 222 с
13. Сагалова А. А. Дилемма Эрнеста Бевина: коллективная оборона и интеграция в европейской политике Великобритании после Второй мировой войны // Клио. 2013. № 1. С. 29-35.
14. Трухановский В. Г. Антони Иден. Страницы английской дипломатии, 30-50-е годы. М.: Международные отношения, 1976. 424 с.
15. Хахалкина Е. В. Суэцкий кризис 1956 г. - поворотный момент британской внешней политики [Текст] / Е. В. Хахалкина // Вестник Томского государственного университета = Tomsk State University Journal. - 2016. - № 404 (март). - С. 156–164.
16. Шевченко А. Дилема ідентичності як елемент зовнішньополітичної традиції Великої Британії / А. Шевченко // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 11. Т. 1. 238 с.
17. Шевченко А.В. «Доктрина трьох сфер впливу» як спроба переосмислення місця Великої Британії в європейській спільноті після закінчення Другої світової війни//Феномен Європи: проблеми державотворення. Збірник матеріалів наукової конференції молодих вчених з міжнародною участю у Львівському національному університеті імені Івана Франка (15-17 листопада 2018 року). / Упорядники: Р. Б. Тарнавський, В. М. Мельник. – Львів: Видання наукового журналу «Аннали юридичної історії», 2018. – 100 с.
18. Шевченко А.В. Європейський вектор зовнішньої політики Великої Британії: особливості становлення та еволюції//Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалі Міжнародної

- наукової конференції «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»; за ред. докт. іст. наук Н. Р. Темірової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. – Вип. 4. – 196 с.
19. Шевченко А.В. Євроскептики та єврооптимісти у зовнішній політиці Великої Британії//Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1/ Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 12. Т. 1. 283 с.
20. Шевченко А. Майбутнє стратегії «Глобальна Британія» у зовнішній політиці Сполученого Королівства в період Пост-Брексіту//Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1/ Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 13. Т. 1. 304 с.
21. Шевченко А.В. Питання британської ідентичності на міжнародній арені//Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини/Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції до 100-річчя української революції та закінчення І світової війни, а також 80-річчя з дня народження Василя Стуса, за ред. канд. іст. наук Ю. Т. Темірова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – Вип. 3. – 74 с.
22. Шевченко А.В. Походження та ідеологічні засади британського євроскептицизму//Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини» / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. 264 с.
23. Шевченко А.В. BREXIT та майбутнє англо-європейських відносин//Травневі студії: історія, міжнародні відносини, філософія: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія»/ Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. Вип. 6.

- 24.Шейн Сергей Фоторобот глобальной Британии. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/fotorobot-globalnoy-britanii/> (дата обращения 30.03.2021)
- 25.Шибаета В. М. Зміна статусу Великої Британії в системі міжнародних відносин після Другої світової війни //Тамбов: Грамота, 2016. № 6(68): в 2-х ч. Ч. 2. С. 203-205. ISSN 1997-292X.
- 26.Яковлюк І. Брексіт: причини й наслідки британського референдуму / І. Яковлюк // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики :зб. Наук. Ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24.05.2016 р. – Харків, 2016. – С. 25-29
- 27.Allen N. Joe Biden and the special relationship: What America's new president means for the UK and Brexit//The Telegraph/21 January 2021. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/0/joe-biden-uk-special-relationship-brexit-boris-johnson-2021/>
- 28.Bain Ryan J. Europe's Biggest Eurosceptics: Britain and Support for the European Union, Feb. 3 2020
- 29.Barack Obama is the most popular foreign politician and the 2nd most famous. URL:https://yougov.co.uk/topics/politics/explore/public_figure/Barack_Obama (дата обращения 25.04.2020).
- 30.BDEE. Series A. Vol.4. The Conservative Government and the End of Empire, 1957-1964. Part I: High Policy, Political and Constitutional Change, Pt, II: Economics P. 70-71
- 31.Behind Global Britain: Public Opinion on the UK's role in the World. April 2019. URL: <https://bfpg.co.uk/wp-content/uploads/2019/04/Behind-Global-BritainPublic-Opinion-on-the-UKs-role-in-the-world.pdf>. P. 14 (дата обращения 25.04. 2020).
- 32.Bell P.M. H. France and Britain. 1940-1994: The Long Separation. L., N.Y.: Longman Press, 1997. P. 189-191.
- 33.Beloff M. Churchill and Europe // Churchill/ R. Blake and W. Roger Louis (eds). Oxford, 1996. Pp. 443-453

34. British Political Speech. Speech Archive. 1948. Winston Churchill (Conservative). URL: www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm =99
35. Burden L. «Global Britain» dream threatened by virus nightmare// The Telegraph/6 April 2020. URL: <https://www.telegraph.co.uk/business/2020/04/06/global-britain-dream-threatened-virus-nightmare>
36. Butler D. and Kitinger U. The 1975 referendum. London, Macmillan Press, 1976. 315 p
37. Choy H. Brexit Britain and Trump America: A New 'Special Relationship'?// News Front/2017. URL: <https://en.news-front.info/2017/08/17/brexit-britain-and-trump-america-a-new-special-relationship/>
38. Cyr I. Arthur. Britain, Europe and the United States: changes and continuity// International Affairs. Oxford, 2012. No 88:6. Pp. 1315-1330.
39. Daddow O.O. Harold Wilson and European integration. Britain's second application to join the EEC, London : Frank Cass, 2005.
40. Ellison J. is Reader in International History at Queen Mary, University of London and author of The United States, Britain and the Transatlantic Crisis: Rising to the Gaullist Challenge 1963-68 (Palgrave Macmillan, 2007).
41. Emerson M., Theresa Mays Brexit speech of 17 January 2017 —Decoding its clarity and ambiguity, Policy Insight for CEPS, 25 January 2017, www.ceps.eu.
42. Evans E.J. Thatcher and Thatcherism. L., Routledge, 1997.
43. Five Eyes Defence Ministers' meeting. URL: <https://www.canada.ca/en/departmentnationaldefence/news/2020/06/five-eyes-defence-ministers-meeting.html> (дата обращения: 18.10.2020)
44. From EU Constitution to Lisbon Treaty// Foundation for EU Democracy and the EU Democrats in cooperation with Group for Independence and Democracy in the European Parliament/2007. URL: http://www.tuks.nl/docs/From_EU_Constitution_to_Lisbon_Treaty_april_2008.pdf

45. Global Britain is leading the world as a force for good: article by Dominic Raab.
URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/global-britain-is-leading-the-world-as-a-force-for-good-article-by-dominic-raab> (дата обращения 09.05.2020)
46. Global Britain: UK Foreign Policy in the Era of Brexit. Boris Johnson MP Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs Friday 02.12.2016. Chatham House. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/events/special/2016-12-02-Boris-Johnson.pdf> (дата обращения 25.04.2020).
47. Grant Ch. Why is Britain Eurosceptic? London, December 2008. P. 3.
48. Hill C. (2019) The Future of British Foreign Policy. Security and Diplomacy in a World after Brexit. Cambridge, Political Press
49. Houghton D.P. and Sanders D. (2017) Losing an Empire, finding a Role. British Foreign Policy since 1945. Palgrave Macmillan.
50. Hollowell J. Britain Since 1945, Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 464 p.
51. James Ellison, 'Is Britain more European than it thinks?', History Today 62, no. 2 (2012)
52. Maastricht Treaty Europe [1991]// International Relations/Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Maastricht-Treaty>
53. Major J. The referendum on Europe: opportunity or threat? Chatham House, London, 14 February 2013. [https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Meetings/Meeting%20Transcripts/140213 Major.pdf](https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Meetings/Meeting%20Transcripts/140213%20Major.pdf) Accessed 31 July 2018.
54. Malik N. Britain needs a day of reckoning. Brexit will provide it. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/feb/18/britain-brexit>.
55. Marsh S., Baylis J. The Anglo-American “Special Relationship”: The Lazarus of International Relations//Political Science/Democracy and Statecraft/2006. URL: <https://doi.org/10.1080/09592290500533841>

56. Shapiro J., Witney N. Foreign Affairs (США): заблуждения глобальной Британии. URL: <https://inosmi.ru/politic/20210329/249437856.html> (дата обращения 29.03.2021)
57. Schumacher S. Brexit divides the UK, but partisanship and ideology are still key factors, FactTank, OCTOBER 28, 2019 <https://www.pewresearch.org/facttank/2019/10/28/brexit-divides-the-uk-but-partisanship-and-ideology-are-stillkey-factors/>
58. Shevchenko A. “Commonwealth of nations in the foreign policy doctrine “three majestic circles” by W. Churchill”//Book of abstracts of 4th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical issues of humanities, technical and natural science”/ Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 21 November 2019
59. Shevchenko A., Prykhnenko M. “BREXIT” as an expression of the dichotomy “Euroscptics – Eurooptimists”// SOCIOBRAINS/ ISSUE 74, OCTOBER 2020 URL: http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/9._Maksym_Prykhnenko_Anastasia_Shevchenko.pdf
60. Shevchenko A. “Special relations” as an element of the foreign policy tradition of Great Britain // Book of abstracts of 5th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical issues of humanities, technical and natural science”/ Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 21 March 2021
61. Tarnavskiy O. Proponents of Euroscepticism in the United Kingdom from 1950 to 2017 / Omelian Tarnavskiy. // Central European political studies. – 2017. – No4.
62. Thatcher M. Britain Awake January 19, 1976— Kensington Town Hall, Chelsea, London
63. The Conservative and Unionist Party Manifesto 2017 // The Conservative Party. Available at: <https://www.conservatives.com/manifesto> (accessed: 02.04.2019)

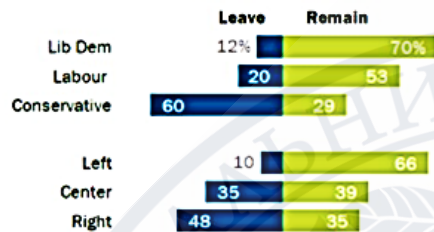
64. THE ECONOMIST - THE BREXIT BRIEFS. - JUNE 2016
<https://www.coursehero.com/file/26409543/THE-ECONOMIST-THEBREXIT-BRIEFSpdf/>
65. The UK's EU referendum: Everything you need to know // BBC News, URL:
<http://www.bbc.com/news/uk-politics32810887> (дата обращения: 26.10.2016)].
66. Toby, British Euroscepticism: a brief history, The Guardian, February 6, 2016.
URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/feb/07/british-euroscepticism-abrief-history>
67. Treaty of Rome Europe [1957]// International Relations/Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Rome>
68. UK Polling report. 07.02.2019; 11.02.2019. URL: <http://ukpollingreport.co.uk/>
69. Urwin D.W. A Dictionary of European History and Politics, 1945-1995 / D.W. Urwin. – L., N.Y., 1996. Urwin, D.W. (1996), A Dictionary of European History and Politics, 1945-1995, Los Angeles, New York, USA.
70. Whitney Craig R. Edward Heath, Former British Leader and Advocate of European Unity, Dies at 89, The New York Times, July 18, 2005
71. Winston Churchill Speech – Iron Curtain [Электронный ресурс]. URL:
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1946-03-05.pdf>
72. Winston S. Churchill: His Complete Speeches, 1897-1963: 1943-1949. Vol. 2 / ed. by James R. R. - Chelsea House Publishers / R. R. Bowker Company, 1974. - 8917 p.

ДОДАТКИ:

Рисунок 3.1 Консерватори і люди здебільшого голосують за «вихід», ніж «залишитись».

Conservatives and people on the political right more likely to have voted to leave the EU than to remain

% of ___ identifiers who reported voting leave/remain

Note: Volunteered responses of "didn't vote," "too young to vote," "don't know" and "refused" not shown.

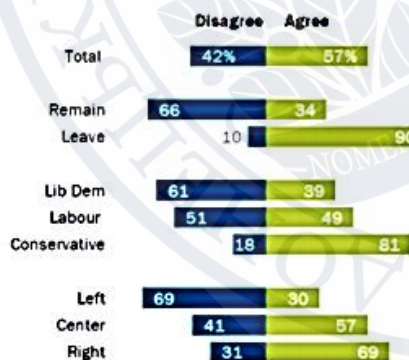
Source: Survey of UK adults conducted June 4-July 20, 2019. Q93UKa.

PEW RESEARCH CENTER

Рисунок 3.3 Ті, що за ЄС і хто проти кардинально розрізняються у поглядах щодо міграції

Remainers and leavers deeply divided over immigration

% who ___ that we should restrict and control entry into our country more than we do now

Note: "Remain" and "leave" are respondents' reported vote in 2016 EU referendum. Don't know responses not shown.

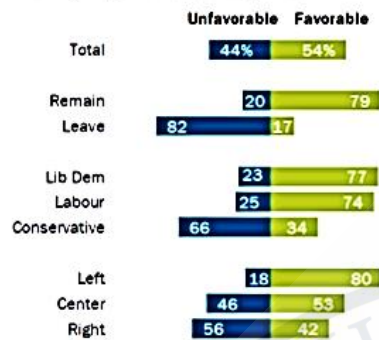
Source: Survey of UK adults conducted June 4-July 20, 2019. Q50g.

PEW RESEARCH CENTER

Рисунок 3.2 Погляди щодо ЄС є більш негативні серед тих, хто за «вихід», консерваторів і тих, хто на правах ідейного спектру

View of EU more negative among leavers, Conservatives and those on the right of the Ideological spectrum

% who say they have a ___ view of the EU

Note: "Remain" and "leave" are respondents' reported vote in 2016 EU referendum. Don't know responses not shown.

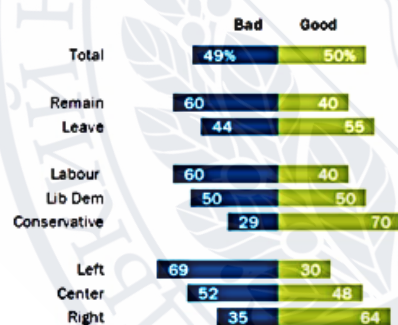
Source: Survey of UK adults conducted June 4-July 20, 2019. Q8.

PEW RESEARCH CENTER

Рисунок 3.4 Економічні погляди значною мірою вирівнюють уздовж лівих-правих та партизанських розділів

Economic views largely align along left-right and partisan divides

% who say the economic situation is ___ in the UK

Note: "Remain" and "leave" are respondents' reported vote in 2016 EU referendum. Don't know responses not shown.

Source: Survey of UK adults conducted June 4-July 20, 2019. Q3.

PEW RESEARCH CENTER